

Kaffepero och kaffesump

***Om användning av ett urval finlandssvenska och
sverigesvenska matord***

Sanna Mansikka

Tammerfors universitet

Fakulteten för kommunikationsvetenskap

Avhandling pro gradu

April 2018

Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Pohjoismaiset kielet

MANSIKKA SANNA: Kaffeopor och kaffesump – Om användning av ett urval
finlandssvenska och sverigesvenska matord

Pro gradu -tutkielma, 62 sivua
Huhtikuu 2018

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää valittujen ruokasanojen käyttöä suomenruotsissa ja ruotsinruotsissa. Pääaineiston tutkimuksessani muodostavat suomenruotsalaisten ja ruotsinruotsalaisten informanttien antamat vastaukset, joiden perusteella tarkastelen, miten informantit tuntevat valittuja suomen- ja ruotsinruotsalaisia ruokasanoja. Erityisen kiinnostunut olen nuorien suomenruotsalaisten informanttien sanastontuntemuksesta.

Olen valinnut sellaisia suomenruotsalaisia ruokasanoja, jotka eroavat ruotsinruotsin vastaavista ruokasanoista. Lähteinä olen käyttänyt Charlotta af Hällströmin ja Mikael Reuterin sanakirjaa *Finlandssvensk ordbok* (2000) ja Hugo Bergrothin teosta *Finlandssvenska* (1992). Lähteiden pohjalta olen tehnyt neljä kyselyä. Ensimmäinen kysely tehtiin keväällä 2002 ja toinen, hieman laajempi kysely syksyllä 2005 ja toistamiseen keväällä 2006. Viimeinen kysely tehtiin syksyllä 2017. Viimeisessä ja vuoden 2002 kyselyssä oli samantyyppinen informanttiryhmä: erään kielisaarekkeen ruotsinkielisen koulun oppilaat.

Tutkimukseni osoittaa, että suomenruotsalaisten ja ruotsinruotsalaisten sanojen käyttö eroaa: osaa valitsemistani suomenruotsalaisista sanoista käytetään myös Ruotsissa ja ruotsinruotsalaisia sanoja Suomessa. Osa sanakirjan *Finlandssvensk ordbok* suosituksista ja alueellisesta jaottelusta eroaa saamistani tuloksista. Kaikki sanat eivät ole yhtä käyttökelpoisia: on olemassa ruotsinruotsalaisia sanoja ja ilmaisuja, joita suomenruotsalaiset eivät ymmärrä ja toisin päin. Kielisaarekkeen ruotsinkielisen koulun oppilaiden osalta sanasto on muuttumassa enemmän ruotsinruotsin suuntaan, oppilaat käyttivät enemmän ruotsinruotsalaisia ruokasanoja kuin vastaavia suomenruotsalaisia sanoja.

Avainsanat: finlandssvenska, sverigesvenska, finlandism, matord

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	Inledning.....	1
2	Material och metod.....	6
3	Teoretisk referensram.....	12
4	Kännedom om de utvalda matorden bland finlandssvenskarna	23
5	Diskussion.....	46
	Litteraturförteckning	50
	Bilaga 1 Enkät till en språköskola 2002 och 2017	54
	Bilaga 2 Enkät hösten 2002 Växjö	57
	Bilaga 3 Enkät hösten 2005 och våren 2006	60

1 Inledning

Om man vill studera matord, är det bra att börja med kokböcker. Där ser man olika ord och deras användning. Tyvärr är det inte lätt att jämföra ord med hjälp av kokböcker, men man får en bild av hur orden används. Några äldre och några nyare kokböcker ger lite mer information om matrelaterade ord (se t.ex. Svenska Mejeriernas Riksförening 1962 och Sjögren 2009). En intressant bok är också *Pohjolan herkut. Makumatka Pohjolan pitopöytiin* (2006). Boken ger en intressant bild av Nordens matkultur och olika matrecept från de nordiska länderna.

Det finns skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska ord på grund av t.ex. finskans inverkan på finlandssvenskan och Finlands läge gentemot Sverige. Det finns också skillnader mellan matkulturer i Finland och i Sverige.

Intresset för ord som betyder mat och dryck började våren 2001 då jag studerade i Sverige. Jag märkte att alla ord som står i ordböckerna inte fungerar, dvs. att svenskarna inte förstår dem. När det gäller vars och ens modersmål känner man nästan alltid namnen på vad vi äter eller dricker (bortsett från t.ex. exotiska frukter och utländska maträtter), men när det gäller främmande språk, litar vi ofta på ordböckernas information.

I den här avhandlingen koncentrerar jag mig på följande ordgrupper: ord som beskriver mat och drycker, ord som beskriver hur maten tillreds och ord som berättar något om vår matkultur. På användningsnivån koncentrerar jag mig på tre grupper: sådana finlandssvenska ord som skiljer sig från motsvarande sverigesvenska ord, sådana ord som används bara i finlandssvenskan och sådana ord som har en direkt motsvarighet i sverigesvenskan.

De utvalda matorden är tagna ur *Finlandssvensk ordbok* av Charlotta af Hällström och Mikael Reuter (2000) samt Hugo Bergroths *Finlandssvenska* (1992). Därtill har jag använt enkäter för att få fram hur dessa ord används. För att kunna analysera resultaten tar jag upp ordens etymologi och användningsgrad med hjälp av olika ordböcker. Som teoretisk referensram fungerar språklig variation samt finlandssvenska och sverigesvenska som språkliga varieteter.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med min pro gradu-avhandling är att ta reda på hur ett antal informanter i Finland och Sverige känner till de utvalda orden. Jag redogör för i vilken mån informanterna känner till dem och om de finlandssvenska informanterna använder de sverigesvenska orden och vice versa. Speciellt intresserad är jag av hur elever i en så kallad språkö känner till de utvalda matorden.

För att ta reda på detta har jag formulerat följande forskningsfrågor:

1. Hur kända är de utvalda matorden bland finlandssvenskar?
2. Hur kända är de utvalda matorden bland elever i en så kallad språkö?

Jag har valt matord därför att vissa av dem är ord man dagligen behöver. Matord är också sådana som kan användas regionalt på olika sätt och i olika sammanhang på grund av olikheter mellan matkulturer och samhällen.

Den här undersökningen belyser hur ett antal informanter känner till matord med regional variation. Därtill bidrar studien till kunskapen om hur elever i en språkö känner till matorden och om kännedomen har minskat eller ökat på 15 år.

1.2 Tidigare forskning

Att hitta information om matord och deras historia är inte lätt. Det finns några gastronomiska ordlistor, men de anger bara ord, de förklarar dem inte. Sådana ordlistor anger både finlandssvenska och sverigesvenska ord, men ordlistorna är inte så omfattande som i t.ex. *Finlandssvensk ordbok* (2000).

Det har gjorts många undersökningar om finlandssvenska och sverigesvenska och deras relation till varandra (t.ex. Melin-Köpilä 1996; Reuter 2006 & af Hällström-Reijonen 2012). Det finns också undersökningar och ordböcker om olika områden inom ordforskning, t.ex. slangord (t.ex. Bergman 1970 och Gibson 1988), lagspråk (t.ex. Pettersson 1992) och idiom (Sköldberg 2004).

Emma Sköldberg (2004) har redogjort för svenska idiom i sin bok *Kortet på bordet – innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. Hon har undersökt svenska

idiom i allmänhet och variation bland de utvalda idiomens betydelse. Hon har olika urvalskriterier för de utvalda idiom som hon har excerperat och forskat med hjälp av materialet i Språkbanken. Hennes resultat visar att de metaforiska idiomerna hade en större variation än de andra. Hon visade också att det finns ett samband mellan grammatik och idiom. De idiom som användarna mest varierade påverkades av grammatiska regler. (Sköldberg 2004:10–11, 42–58, 306–314.)

En av pionjärerna inom forskningen i finlandssvenskan är Hugo Bergroth. Bergroth (1992)¹ skriver om finlandssvenska och dess ordförråd. Han har undersökt provinsialismer i finlandssvenska redan på 1910- och 1920-talet och presenterat finlandssvenskans regionala skillnader. Han redogör för de ord som bör undvikas på grund av t.ex. språkfel eller som bör ersättas med ett annat ord. Finlandssvenska utvecklades i samma riktning som sverigesvenska, men efter 1809 har språket skilt sig mer från sverigesvenskan (Bergroth 1992:9).

Bergroth (1992) tar upp två saker som förklarar språkets föränderlighet. För det första förändras kultur, teknik och världen hela tiden och människor behöver nya ord för nya fenomen. För det andra kan några av de nyskapade orden förekomma på ett område men på ett annat finns det inget behov för orden. (Bergroth 1992:2–3.)

Enligt Bergroth (1992) har det i båda språken hänt *aktiv* och *passiv differentiering*. Aktiv differentiering betyder att svenskan i Finland har förändrats medan sverigesvenskan har blivit oförändrad. Passiv differentiering sker i finlandssvenskan å sin sida när sverigesvenskan förändras. Ordförrådet kan förändras positivt, då nya ord och uttryck kommer till, eller negativt, då gamla ord och uttryck försvinner. (Bergroth 1992:11–12.)

Bergroth (1992) indelar sina studier i sju delar: uttal, ordböjning, ordbildning, syntax, ordens betydelse och användning, stående förbindelser, uttryck och talesätt samt ordförråd. Kring en del av de utvalda matorden och deras förklaringar i denna avhandling resonerar jag närmare kring i kapitel 4 med hjälp av t.ex. Bergroth (1992).

¹ Hugo Bergroth kom ut med den första upplagan av *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift* 1917. Denna upplaga från 1992 är ett faksimiltryck av den andra upplagan från 1928.

Melin-Köpilä (1996) har undersökt finlandssvenskans spridning och användning i olika delar av Svenskfinland.² Melin-Köpilä undersökte finlandismernas geografiska spridning i slutet av 1980-talet genom en undersökning i vilken gymnasisterna uppmanades att välja mellan finlandssvenska alternativt sverigesvenska språkdrag. Av undersökningen blev det klart att ungefär hälften av finlandismerna föredrogs framför deras sverigesvenska motsvarigheter. Geografisk spridning medför att de typiska sverigesvenska orden mest används på Åland och i Österbotten men minst i södra Finland. (Melin-Köpilä 1996:16, 31, 87.)

Charlotta af Hällström-Reijonen (2012:4) har undersökt ”den faktiska användningen av finlandismer över tid, synen på dem från mitten av 1800-talet till i dag samt språkvårdens inverkan på bruket av finlandismer”. Forskningen av finlandismer innebär att bara sådana språkliga särdrag som används i finlandssvenska eller som har en annan betydelse i sverigesvenska än i finlandssvenska undersöks. De sverigesvenska motsvarigheterna förekommer parallellt med de flesta finlandismer och används också i finlandssvenskan – de standardsvenska motsvarigheterna kan vara fullt användbara också i finlandssvenska. (af Hällström-Reijonen 2012:4, 79.)

Mikael Reuter arbetar med språkriktighet och finlandssvenska. I sin bok *Så här ska det låta* tar Reuter (2014) upp sådana fall i finlandssvenskt språkbruk som skiljer sig från sverigesvenska och ger råd om att vissa ord och uttryck ska undvikas. Reuter (2014) tar upp skillnader inom t.ex. grammatik, rättstavning, uttal och meningsbyggnad. Han betonar också att en finlandism inte alltid är fel – den kan beskriva Svenskfinlands särdrag (Reuter 2014:11–12).

1.3 Centrala begrepp

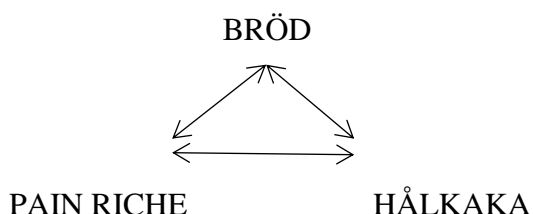
För min undersökning är det viktigt att förklara vad som menas med begreppet *betydelse*. Sjöström (2001:16) skriver att betydelse handlar om ett förhållande mellan uttryck, begrepp och det ting som betecknas. Språkbrukare använder ett ord eller uttryck, ljudförbindelsen bidrar till att det uppstår en uppfattning om begrepp i

² Melin-Köpilä (1996) har forskat i Mariehamn, Pargas, Helsingfors, Lovisa och Vasa för sin undersökning 1989.

språkbrukarens hjärna och språkbrukarens intresse riktas mot ett ting som traditionellt benämns med detta ord.

Sjöström (2001) och Svensén (2004) tar upp en distinktion mellan uttryckets *extension*, dvs. uttryckets omfång och *intension*, dvs. uttryckets konventionella innehåll. Intension representerar språkbrukarnas gemensamma föreställningar om uttrycket medan extension betyder mängden av ting som benämns med uttrycket i fråga. Sjöström går lite vidare med att vi som språkbrukare är tvungna att ”använda uttryck i samma mening som alla andra om vi vill tillhöra den språkliga gemenskapen” (Sjöström 2001:18). Om man tänker på begreppet *bröd*, är intensionen en uppfattning av de egenskaper som ingår i begreppet och extension mängden av ting som benämns med begreppet *bröd*. (Sjöström 2001:16–18 och Svensén 2004:272–273.)

Hyperonymi, *hyponymi* och *kohyponymi* beskriver betydelserelationer, dvs. semantisk underordning (Svensén 2004:305–306). Hyperonymin *bröd* är överbegreppet till hyponymin *pain riche*, som är ett underbegrepp till *bröd*. Kohyponymin *hålkaka* är ett sidobegrepp till hyponymin *pain riche* (se figur 1).

Figur 1. Hierarkiskt begreppssystem (Svensén 2004:273).

Synonymi är ett begrepp som är viktigt för min undersökning. De utvalda finlandssvenska och sverigesvenska matorden är varandras synonymer, fast informanterna inte skulle känna till var och en av dem. Svensén (2004:268) indelar synonymi i tre grupper, *denotativ* och *konnotativ betydelse* och *pragmatiska egenskaper*. Denotativ betydelse är ordets egentliga betydelse, konnotativ handlar om ordets bibetydelser, och pragmatiska egenskaper är enligt Svensén ordets typiska drag i olika stilar, allmänspråkliga uttryck eller facktermer. Begreppet *broiler* uppfyller alla de ovannämnda aspekterna: dess denotativa betydelse är ’kyckling’, konnotativa betydelse är ’muskelknutte’ och ’brud’, dvs. lite nedsättande och vardagligt om en idrottare eller

en kvinna, och ord används i olika stilar (Gibson 1988 och SOB 2009).

Det finns några begrepp till som är viktiga med tanke på ordförrådet. *Homonymi* betyder att två ord har samma uppslagsformer eller uttal och olika böjningsformer och olika betydelser och de behandlas som två olika ord, t.ex. *fika -t* ('kaffe') och *fika -de -t* ('dricka kaffe') (Dahllöf 1999:65). Dahllöf (1999:65) anser att det inte finns någon semantisk motivation till homonymin: begreppen råkar bara vara likadana. Homonymi kan delas in i *homografi* och *homofoni*. Svensén (2004) menar att homografi är två ord som skrivs på samma sätt men uttalas på olika sätt och har olika betydelser, medan homofoni betyder att två ord skrivs på olika sätt och de har olika betydelser men uttalas på samma sätt. En kombination av dessa två, dvs. homografi och homofoni, innebär två ord som skrivs och uttalas på samma sätt. (Svensén 2004:116–118.)

Monosemi och *polysemi* har att göra med ordbetydelser. Monosemi betyder att ordet har en enda betydelse och polysemi betyder att ett ord har olika betydelser som behandlas som delbetydelser inom samma artikel (Svensén 2004:258), t.ex. *batong* är ett slagvapen, medan ordet betyder 'pain riche' i finlandssvenska. Enligt Dahllöf (1999:65) innebär polysemi begrepp som kan vara t.ex. gamla ord med nya betydelser, etablerade och lexikaliserade ord. *Komponentanalys* är ett hjälpmedel när man undersöker ordets polysemi. Med hjälp av komponentanalysen kan man avgöra om ordet har många betydelser och vad som är typiskt för dem (Svensén 2004:262–263). I denna avhandling har jag i någon mån använt denna analys med ord som är polysema (t.ex. *kaka/tårta*).

2 Material och metod

Materialet för min undersökning utgörs av ett urval matord som jag plockat fram ur *Finlandssvensk ordbok* och ur *Finlandssvenska*³. Därtill har jag gjort fyra enkätundersökningar för att ta reda på hur orden används i Sverige och Finland. Jag

³ Det finns sju ord som har tagits ur *Finlandssvenska*. Orden är *steka* (i samband med *höta*), *spickekött* (i samband med *palvat kött*), *pastej* och *pirog/piråg* (i samband med *köttpirog*), *kaffebrums* (i samband med *kaffeporo*), *ny potatis* (i samband med *nypotatis*) och *varmbröd* (hänger ihop med *jästbröd*).

genomförde enkätundersökningarna år 2002, åren 2005–2006 och år 2017. Den första enkätundersökningen från år 2002 gjorde jag på nytt hösten 2017 och jämför resultaten från 2002 med resultaten från 2017.

Nedan går jag närmare in på materialet och metoden. Först redogör jag för hur jag valde de undersökta matordparen och sedan diskuterar jag enkäterna och informanterna.

2.1 De undersökta matordparen och metoden vid excerperingsarbetet

Sammanlagt är det fråga om 52 matord och -uttryck, men i denna undersökning koncentrerar jag mig på de 12 matordpar som är gemensamma för alla undersökningar och de 22 matordpar som förekommer i enkäten som jag genomförde två gånger (se kapitel 4).

Den ordbok som är viktig för mitt arbete är *Finlandssvensk ordbok* skriven av Charlotta af Hällström-Reijonen och Mikael Reuter (2000/2008). af Hällström-Reijonen och Reuter presenterar finlandssvenska ord och uttryck med deras sverigesvenska motsvarigheter. Första och andra upplagan kom ut år 2000. En tredje upplaga kom ut 2002 och en fjärde, kraftigt omarbetad, upplaga kom ut i början av år 2008.

Jag har gått igenom alla matrelaterade ord som förekommer i *Finlandssvensk ordbok* på ett systematiskt sätt. Jag har tagit med sådana finlandssvenska ord som skiljer sig från de motsvarande sverigesvenska orden, dvs. de har antingen ingen direkt motsvarighet i sverigesvenska (t.ex. *jultårta*, 'ett litet bakverk av smördeg fyllt med plommonsylt') eller de har en annan betydelse i sverigesvenska (t.ex. i finlandssvenskan säger man *semla* i stället för *fralla* då det är fråga om vitt matbröd i små varianter, medan *semla* i sverigesvenska innebär 'fettisdagsbulle'). Jag har också tagit med sådana matord som har en direkt motsvarighet i sverigesvenskan (t.ex. *baksoda* i finlandssvenskan och *bikarbonat* i sverigesvenskan). Jag har också studerat ordens bakgrund, dvs. etymologin och utvecklingen.

Alla de matord som jag har tagit med har jag delat in i tre kategorier på följande grunder:

- 1) Matord har olika betydelser i finlandssvenskan och i sverigesvenskan. Till exempel ordet *semla* betyder 'fettisdagsbulle' i Sverige och 'fralla' i Finland och *örfil* betyder 'kanelbulle' i Finland men 'ett slag på örat' i Sverige. Ett ord

representerar alltså två olika fenomen.

- 2) Matord förekommer bara i Finland. Till exempel *jästbröd* betyder 'bröd gjort av grovt vetemjöl'. Här är det fråga om ett regionalt fenomen.
- 3) Finlandssvenska matord har en direkt motsvarighet i sverigesvenskan, t.ex. finlandssvenskans *saltig* heter *salt* i sverigesvenskan.

Eftersom jag har valt 1) matord som har olika betydelser i finlandssvenska och i sverigesvenska, 2) matord som bara förekommer i Finland och 3) finlandssvenska matord som har en direkt motsvarighet i sverigesvenskan, har *Finlandssvensk ordbok* varit en stor hjälp för undersökningen. Ordboken tar upp finlandssvenska ord och antingen förklarar dem eller ger en direkt sverigesvensk motsvarighet. Boken ger rekommendationer om att antingen undvika ord eller om att hellre använda ett annat ord i stället för uppslagsordet.

Förutom utgående från den geografiska spridningen kan matorden i materialet också indelas enligt betydelsen. Några av orden handlar om maten som fenomen (baksoda, batong, broiler), några andra om tillredningen (baka, koka och kocka). Därtill finns det ord som kan kallas för kulturord (berlinermunk, jultårta, karkkidag).

2.2 Enkäterna

Som insamlingsmetod har jag använt enkätundersökningar. De enkäter som jag har använt är både e-post- och gruppenkäter. E-postenkäten skickades till Sverige och Åland och gruppenkäten genomfördes i en svenskspråkig skola i en språkö. Enkäterna innehöll ett foljebrev med instruktioner för hur man skulle svara på enkäterna. När det gäller svaren från skolan, frågade jag själv rektorn om han skulle be eleverna att fylla i enkäterna. Denna enkät är alltså en gruppenkät – många informanter var samtidigt närvarande och många svar nåddes med en enkät. Urvalet av informanter var slumpmässigt vid alla tillfällen och enkäterna fylldes i anonymt. (Se också Trost 2011: 10, 29, 98–102.)

Jag har behandlat enkäterna med Microsoft Excel (Trost 2011:117–125, 150). År 2002 gjorde jag två olika enkäter – en för finlandssvenskar och en för sverigesvenskar (se bilagorna 1 och 2). En del av frågorna var gemensamma i båda enkäterna (t.ex. Om du

får *en örfil*, vad får du?). Jag har använt öppna (t.ex. Vad betyder *sump*?) och slutna frågor (Välj det alternativ som är mest bekant för dig. Stryk under detta alternativ.) i enkäterna. (Se också Trost 2011:72–82.)

Frågorna i de två första enkäterna är delvis desamma, delvis olika. Tanken bakom valet av olika frågor var att inte bara ha alternativfrågor utan också sådana öppna frågor som belyser om informanterna förstår de utvalda matorden. Gemensamt för alla enkäterna är indelningen av orden i finlandssvenska och sverigesvenska ord.

Exemplen nedan belyser frågorna.

1) Öppna strukturerade frågor om betydelser och motsvarigheter

Vad betyder *sump*? _____ (Se bilaga 1.)
Om du får *en örfil* vad får du (två alternativ)? _____ (Se bilaga 2.)

2) Alternativfrågor, där informanten får välja ett eller fler av de angivna alternativen

Välj det alternativ som är mest bekant för dig. Stryk under detta alternativ.
baksoda – matsoda – bikarbonat. (Se bilaga 1.)

Vad gör man med okokta potatisar? Välj det alternativ som du känner igen.
1) hötar potatis 2) steker potatis 3) kokar potatis 4) bakar potatis. (Se bilaga 3.)

3) Kategorifrågor som bara har ett enda svar (en bild ska identifieras)

Identifiera bilder. (Se bilaga 2.)

2.3 Informanterna

Som material har jag de enkätsvar som jag fått från Finland (språkö och Åland) och Sverige (Stockholm och Växjö). Enkätsvaren är min primära källa. Med mina matord har jag gjort tre olika enkäter: två från 2002 (en till finlandssvenska och en till sverigesvenska informanter, se bilagorna 1 och 2), en nyare från 2005–2006 (en likadan

enkät till alla informanter, se bilaga 3) och den nyaste från 2017, som är likadan som enkäten från 2002 (se bilaga 1).

Jag gjorde min första enkät hösten 2002, då jag skickade enkäterna till Växjö universitet i Sverige och tog till en skola i en språkö i Finland. Jag använde två olika enkäter eftersom det var meningen att ta reda på hur informanterna känner till de utvalda matorden, dvs. om finlandssvenska informanter känner till sverigesvenska ord och tvärtom. En del av frågorna var gemensamma i båda enkäterna och en del var olika på grund av målgruppen.

I den tredje undersökningen 2005–2006 skickade jag enkäterna till Åland och till Stockholm. På Åland var svarandena från det finska fastlandet, från Sverige och från Åland. De åländska informanterna skrev *ålänning* i enkäten i stället för att välja kategorin *finlandssvensk* eller *svensk* och på det sättet fick jag en kategori till. Jag diskuterar dock åländska som en språkvarietet av *finlandssvenska* (se kapitel 3.2).

Enkäterna från Växjö fick jag i mars 2002 och från den finlandssvenska skolan i mars och april 2002 samt hösten 2017. Från Stockholm fick jag svar i början av november 2005, från Åland i maj 2006. Sammanlagt har jag alltså fått 185 enkäter: 36 från Sverige, 48 från Åland och 101 från fasta Finland. Enkätsvarens kvantitativa fördelning framgår av tabellerna 1 och 2.

Tabell 1. Fördelning av enkäter våren 2002

	Totalt	Ålder
Sverige, Växjö	13	29–62
Finland, skola i en språkö 2002	33	14–22 ⁴
Totalt	46	

⁴ Enkäten besvarades även av andra än eleverna i skolan. I resultatredovisningen (åren 2002 och 2017) beaktar jag dock bara sådana informanter som är mellan 13–16 år.

Tabell 2. Fördelning av enkäter 2005, 2006 och 2017

	Totalt	Ålder
Sverige, Stockholm	23	15–61
Åland	48	10–59
Finland	25	13–49
Finland, skola i en språkö 2017	43	13–15
Totalt	139	

Det som är viktigt här är antalet enkäter jag har fått och platser jag har fått dem ifrån.

En annan fördelning som jag har gjort är enligt ålder. Fördelningen av informanterna enligt ålder visas i följande tabell (se tabell 3).

Tabell 3. Fördelning av informanter enligt ålder 2002, 2005, 2006 och 2017

	10–15 år	16–20 år	21–30 år	31–40 år	41–50 år	51– år
Sverigesvenskar	1	10	7	12	2	4
Finlandssvenskar	58	35	3	3	2	0
Ålänningar	11	29	1	1	3	3

Jag kommer att koncentrera mig på finlandssvenska elever i en svenskspråkig skola eftersom den delen av undersökningen har gjorts två gånger: år 2002 och 2017. Av anonymitetsskäl avslöjar jag inte skolans namn utan talar bara om en svenskspråkig skola i en språkö. Jag kan dock berätta att skolan har en lång historia: den är grundad i slutet av 1800-talet. Nuförtiden har denna privata skola över 300 elever på låg- och högstadieskolan samt gymnasiet.

Det finns 16 språköar i Finland, många språköar har svensk verksamhet för barn och

ungdomar men saknar verksamhet för vuxna. De svenska skolorna eller klasserna säkrar att det svenska språket fortbestår på dessa orter. Följande tabell (tabell 4) visar fördelningen enligt ålder bland elevinformanterna. Jag har tagit med eleverna mellan 13 och 16 år för de studerar på högstadiet och kan därmed jämföras.

Tabell 4. Fördelning av informanter enligt ålder på en språkö år 2002 och 2017

	13 år	14 år	15 år	16 år	Sammanlagt
en språkö 2002	0	10	4	12	26
en språkö 2017	7	19	17	0	43

3 Teoretisk referensram

Den teoretiska referensramen i min avhandling består av studier om relationen mellan finlandssvenska och sverigesvenska samt studier om ordförrådet i finlandssvenska och sverigesvenska. Språkliga, geografiska och kronolektiska nivåer är viktiga med tanke på ordförrådet. Med *språklig variation* menas variationen mellan olika språkbrukare och *geografisk variation* betyder variationen av ett språk i olika områden (t.ex. i olika länder). Kronolekt har med ålder att göra, dvs. hur språkbrukare i olika åldrar använder språket. I detta kapitel redogör jag för dessa språkliga nivåer.

3.1 Språklig variation

Språkbruket varierar beroende på vilken ort olika talare kommer ifrån, vilken samhällsklass de representerar, vilket kön de har och hur gamla de är. (Einarsson 2004:135). Några språkliga och dialektala drag är tydligare än andra, man kan anknyta dem till en viss region. Språksociologin forskar i variationen av just de ovannämnda, dvs. dialekt, sociolekt, sexolekt, kronolekt och register. (Einarsson 2004:135.)

Varje individ använder språk på olika sätt beroende på kontext, situation och samtalspartner. Förväntningar och normer man måste ta hänsyn till finns i den kultur man befinner sig i. Vi lär dem som barn. De styr oss omedvetet och vi avslöjar mycket om oss när vi pratar och visar hurdana vi vill vara. Interindividuell variation, dvs. den

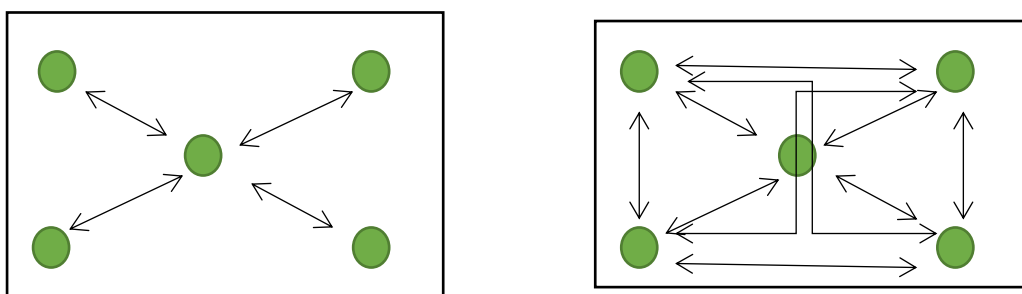
variation som finns mellan individer, och intraindividuell variation, dvs. den variation som finns hos en och samma individ, gör språkforskningen utmanande. (Sundgren 2008:71–73.)

Andersson (2008) tar upp termen *generaliseringsperspektiv* i samband med social variation. Han påpekar att det behövs en sådan för att hitta det gemensamma i undersökningsmaterialet. Man måste också ta hänsyn till interindividuell och intraindividuell variation: språket förändras från en situation till en annan, från en individ till en annan och individen själv varierar sitt språk i olika situationer och med olika individer. *Social variation* och *sociolekt* är begrepp som handlar om språklig variation utifrån ett socialt perspektiv, t.ex. samhällets sociala strukturer, makthierarkier, funktionsuppdelningar och könsroller. *Idiolekt* är det som kallas den enskildes språkbruk och *dialekt* språkbruk som är på geografiskt sätt avgränsat. Enligt Andersson (2008) varierar språket med hänsyn till ordförrådet och morfologin. (Andersson 2008:34–40.) Till exempel används ordet *sempla* i Finland för det som i Sverige kallas för *fralla*, och en *bulla* i Finland är en *bulle* i Sverige.

Holmes (2008) skriver om olika koder inom språklig variation. Med begreppet *kod* menar Holmes (2008:20) språk som är beroende av situation och deltagare. Om deltagare känner igen varandra, är vänner eller nära släktingar eller om de har t.ex. olika status, t.ex. lärare–elev eller läkare–patient, är språket i samtalssituationen olikt (Holmes 2008:20–21). Davies (2005:112) tar upp begreppet *register* som betyder att man i en kommunikativ situation av viss typ, t.ex. hemma eller på arbetsplatsen, brukar använda likadant ordförråd, likadan intonation och likadan syntax. Interaktionen i en kommunikativ situation påverkas av ämnesområdet (*field*), deltagarnas sociala roller och förhållande till varandra (*tenor*) samt mediet (*mode*), dvs. vad det är som talas om, av vilka och hur (Davies 2005:112–113.) Sundgren (2008:81) förklarar att *ackommodationsteori* hör ihop med register eftersom man med hjälp av teorin kan observera hur vi uttrycker t.ex. samhörighet.

Sundgren (2008) och Montgomery (1995) tar upp Milroys *nätverksteori* som en viktig del av språklig variation och förändring. Milroy gjorde en undersökning i slutet av 1970-talet och studerade språklig variation i arbetarklasser i Belfast under en längre

period (Montgomery 1995:156). Nätverksteorin kan delas in i två olika slags nät, ett tätt och ett löst nätverk. Ett tätt nätverk betyder att alla känner varandra. Varje medlem i det sociala nätverket i fråga har många förbindelser med andra medlemmar i samma nätverk. Ett löst nätverk betyder att alla medlemmar inte känner varandra, och de har inte så många förbindelser med andra medlemmar i samma nätverk (se figur 2). (Montgomery 1995:157; Sundgren 2008:81.)

Figur 2. Ett löst och ett tätt nätverk.

Förutom den sociala aspekten i språklig variation måste man ta hänsyn till ålder och kön. Det finns vissa karakteristiska egenskaper som män och kvinnor samt äldre och yngre språkbrukare har. En skillnad mellan män och kvinnor är att kvinnor för det mesta pratar mera än män och att män har mer informationssökande kommunikation än kvinnor. Generaliseringsperspektivet måste man komma ihåg, det hjälper oss med analysen men man får inte glömma bort individuella och diskursorienterade faktorer. (Stockwell 2007:19–21.)

3.1.1 Kronolekt

Ett sätt att kategorisera eller analysera språkliga drag är enligt talarens ålder. Biologisk och kronologisk ålder kan betraktas som en föränderlig konstruktion på samma sätt som t.ex. kön. Enligt Einarsson (2004) betyder *kronolekt* de språkliga varieteter som berör olika talares ålder. Varje åldersgrupp har en plats i ett historiskt skeende och varje individ hör till en viss åldersgrupp oavsett individernas olika bakgrunder inom samma grupp. Språkbruket, ordförrådet och sättet att använda språket förändras i olika åldrar. Man använder inte samma språk både som barn och som vuxen. (Einarsson 2004:181–182.)

Enligt Holmes (2008) hör varje individ samtidigt till specifika grupper enligt sin ålder, region och sociala kontakter. Yngre talare brukar använda nyare och mer uppfinningsrika former, medan äldre talare använder äldre, mer konservativa former, dvs. sådana som de har tillägnat sig när de var yngre. Förändringar i språket kan förekomma i vilken av de ovannämnda grupperna som helst och då gå igenom alla andra åldersgrupper. Ungdomsspråket, tiden mellan 13 och 23 år, har studerats mest ur ett åldersperspektiv. (Holmes 2008: 2011–2017 och Einarsson 2004:183–184.)

3.1.2 Geografisk variation

Geografisk variation är en viktig faktor när man tänker på språklig variation. Talarens ort, dvs. var talaren bor och var hen är född påverkar valet av språket och dialekt. Einarsson (2004) beskriver begreppet dialekt ur två olika perspektiv: ur ett vardagligt och ett språkvetenskapligt perspektiv. Man talar om dialekter som varieteter som är karakteristiska för vissa regioner, t.ex. göteborgska, uppländska medan dialektforskare tittar närmare på t.ex. uttal, böjning, ordförråd ur en geografisk synvinkel. (Einarsson 2004:139.)

Einarsson (2004) tar upp två begrepp som är viktiga för geografisk variation, *isogloss* och *gränsknippe*. Isogloss betyder en geografisk gräns som kommit till på grund av ett specifikt språkdrag som skiljer regionen från andra regioner. Ett gränsknippe är en region där många isoglossar överlappar och på detta sätt utgör en dialektal gräns. Tillsammans med några andra språkliga variabler kan ett språkdrag utgöra en gräns för en dialekt. Dialektala gränser är sällan tydliga utan de bildar ett dialektalt kontinuum med ostrukturerade gränser. (Einarsson 2004:140.)

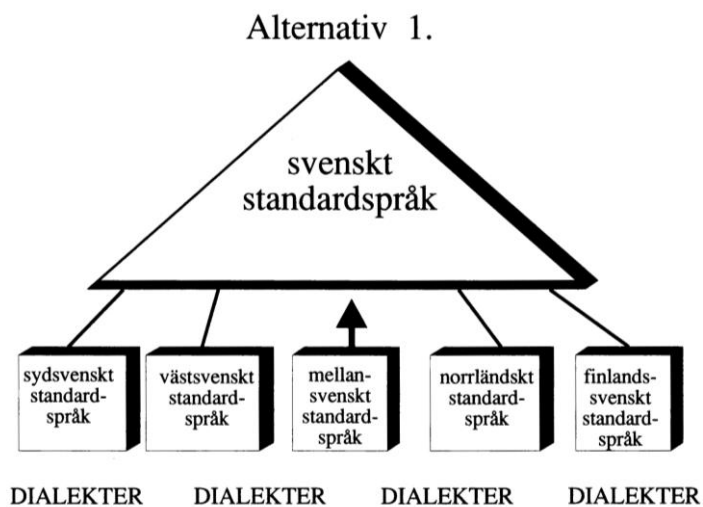
Dialekter kan enligt Einarsson (2004) indelas i tre kategorier: genuina och utjämnade dialekter samt regionalt standardspråk. Genuina dialekter är sådana som är starkt språkligt åtskilda och ganska obegripliga för de flesta språkbrukare. Utjämnade dialekter är sådana som är lätta att förknippa med en viss region eller stad. Regionala svenska standardspråk indelas i fem områden: i ett sydsvenskt, västsvenskt, uppsvenskt, norrländskt och ett finlandssvenskt standardspråk. Med neutralt standardspråk anser Einarsson (2004) en variant som inte hör till någon viss region utan liknar skriftspråket. (Einarsson 2004:140).

3.2 Finlandssvenska och sverigesvenska som språkliga varieteter

I detta kapitel diskuterar jag olika sätt att kategorisera olika svenska varieteter. Den viktigaste skiljelinjen går mellan finlandssvenska och sverigesvenska. Finlandssvenska betyder den varietet av svenska som används av finlandssvenskar i motsats till sverigesvenska, dvs. den svenska som används i Sverige (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008).

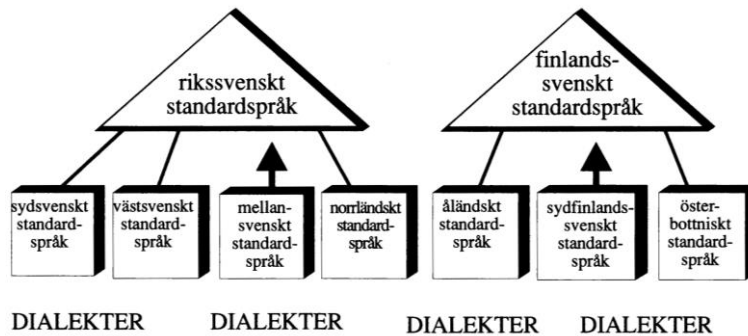
3.2.1 Geografisk spridning av finlandssvenska

Melin-Köpilä (1996:32) förklarar att finlandssvenska antingen kan ses som en varietet av svenskt standardspråk eller ett eget språk med sina egna dialekter. Hon ger två modeller: i den första modellen har finlandssvenska placerats jämsides med alla de sverigesvenska varieteterna och i den andra anses finlandssvenska vara ett eget språk med egna dialekter. Se figurerna 3 och 4.

Figur 3. Svenskt standardspråk kontra regionala standardspråk (Melin-Köpilä 1996:32).

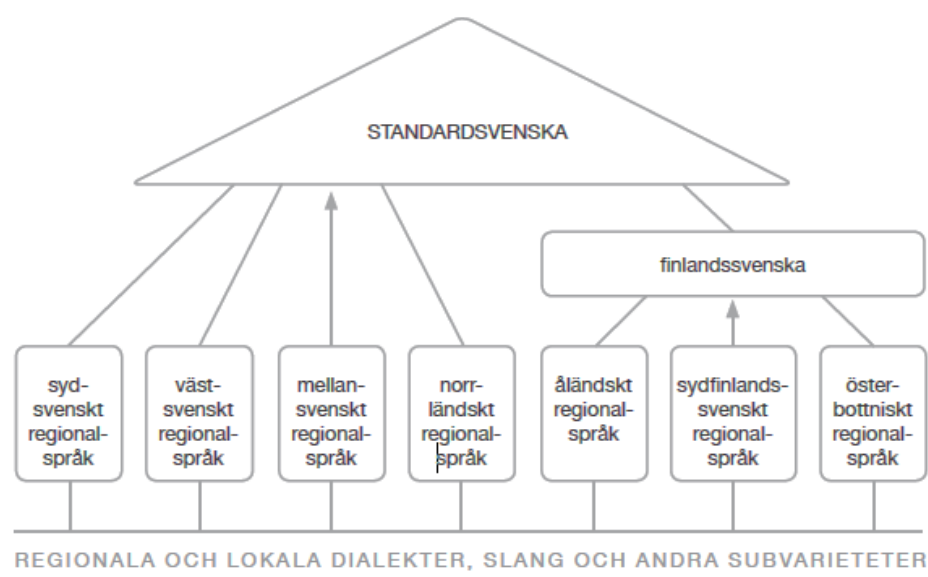
Alternativ 2.

Figur 4. Rikssvenskt standardspråk kontra finlandssvenskt standardspråk (Melin-Köpilä 1996:32).

Melin-Köpiläs (1996) undersökning visar att det finns tre områden i Finland vars språkbruk skiljer sig från varandra. De är Åland, södra Finland och Österbotten (se figurerna ovan). Figur 3 visar den traditionella och officiella uppfattningen om finlandssvenskan som en av svenskans dialekter. Figur 4 presenterar finlandssvenskan som en mer självständig standard med sina egna dialekter. Eftersom det finlandssvenska språket påverkas mest från Helsingfors och inte från Stockholm, finns det forskare som vill se finlandssvenska som sin egen språknorm. (Melin-Köpilä 1996:31–33.)

Ett tredje sätt att se på varieteterna är att standardsvenska är överbegreppet för alla svenska regionalspråk och finlandssvenska (af Hällström-Reijonen 2012:76–77). Eftersom finlandssvenska är mer självständig än de övriga svenska regionala varieteterna, har af Hällström-Reijonen utarbetat figuren på det sättet att finlandssvenska står som takvarietet för de finlandssvenska regionalspråken. Figur 5 visar att finlandssvenska har alltså en egen standardvarietet (jfr standardsvenska) och egna underordnade varieteter men är inte ett eget språk.

Figur 5. Förhållandet mellan standardsvenska, finlandssvenska och regionala varieteter (af Hällström-Reijonen 2012:77).

Ju östligare i Finland man befinner sig, desto mindre är också sverigesvenskans inflytande på språkbruket. Finlandssvenskar är spridda längs Finlands kustområde och också i inlandet: det finns egna skolor och klasser för svenskspråkiga elever, t.ex. i Tammerfors och Tavastehus.

Till skillnad från det övriga Svenskfinland, är Åland en enspråkigt svensk ögrupp i Finland (Henricson 2015: 137). Åland har självstyrelse, garantier för svenskans bevarande, en egen flagga och t.ex. ett eget frimärke. Ålänningarna har en stark känsla av att vara ålänningar. Ett exempel på detta kommer fram i min undersökning där de åländska informanterna inte ville kategorisera sig som *finlandssvenskar* eller *svenskar* utan ansåg sig vara *ålänningar*. Nelson (2016) har undersökt språkattityder och identitet hos ålänningar som en del av ett pågående forskningsprogram⁵. Av hennes undersökning framgår att ålänningarna identifierar sig starkt med svenska och kan ha en negativ inställning till finska. Det som skiljer sig mellan ålänningar och finlandssvenskar på fasta landet är att ålänningarna inte behöver läsa finska i skolan, medan övriga finlandssvenskar måste göra det. (Nelson 2016: 157–160.)

⁵ *Interaktion och variation i pluricentriska språk – Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska 2013–2020* (finansieras av Riksbankens Jubileumsfond)

År 2014 hade 88,3 % av ålänningarna svenska som modersmål och bara 4,8 % finska. Det svenska språket anses vara viktigt för ålänningar men själva åländskan stod först på tolfte plats i Nelsons undersökning (2016:160). Ungdomar har bättre kunskaper i finska men också i engelska och tyska än äldre ålänningar. Men eftersom studien är liten, är det svårt att dra några generella slutsatser. (Nelson 2016:160–162.)

3.2.2 Lexikal variation i finlandssvenska

Finlandism är ett ord eller uttryck som bara används i Finland eller som har en annan betydelse i Finland än i Sverige t.ex. *semmla*, *memma*, *kiva* (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008:6–7). Reuter (2006:14) delar in finlandismer i tre kategorier: officiella ord och uttryck⁶, ”vanliga” finlandismer⁷ och tillfälliga fel⁸. Enligt Reuter är finlandssvenska föränderlig och ”utvecklar sig med tiden, inte bara i förhållande till standardsvenska utan också i förhållande till sig själv” (i af Hällström-Reijonen 2012:83).

af Hällström-Reijonen ansluter sig till Bergroths (1992) syn på finlandismer. Båda anser att finlandismer inte är samma sak som *provinsialismer*, dvs. ord eller uttryck som används regionalt i det svenska språkområdet, alltså också i de svenskspråkiga regionerna. I Sverige finns t.ex. ordet *nypotatis* som används provinsialt⁹. I Finland används *nypotatis* i det finlandssvenska språkområdet. (af Hällström 2000 och af Hällström-Reijonen & Reuter 2008: 6–9.)

Enligt af Hällström-Reijonen (2012) förekommer finlandismer hos olika språkbrukare oavsett ålder eller utbildning, och en stor del av de finlandismer som användes år 1915 fortfarande användes år 2005 (af Hällström-Reijonen 2012:4, 78). af Hällström-Reijonens syn på finlandismer är följande:

[En finlandism är] ett ord, en fras eller en struktur som bara används i finlandssvenska samt i finlandssvenska regionalspråk eller som används i en annan betydelse än i svenskan i Sverige. Även uttryck som är påfallande mer

⁶ svenska ord för finländska företeelser och ord med rikssvensk motsvarighet

⁷ etablerade i de flesta stilarter, stilistiskt neutrala men ej allmänt acceptabla och vardagliga uttryck och slang

⁸ felöversättningar och formfel etc.

⁹ <https://www.sydsvenskan.se/2010-01-16/skans-nypotatis-skordas-i-januari>

frekventa i finlandssvenska och finlandssvenska regionalspråk än i svenskan i Sverige räknas till finlandismerna. (af Hällström-Reijonen 2012:79.)

Från svenska har ord lånats som direktlån, t.ex. *kiva* [*kul*], *karkki* [*godis*] och *poro* [*sump*] eller de har översatts, t.ex. *skyddsväg* [finskans *suojatie*] och *smöröga i gröt* [finskans *voisilmä*]. Ett tredje alternativ är att betydelsen har lånats, t.ex. *söka* i betydelsen 'hämta'. Några av alla dessa lån har fått status av så kallade officiella finlandismer, för de är sådana som ingår i våra lagar och förordningar, t.ex. *skyddsväg*. (af Hällström 2000.)

Enligt af Hällström-Reijonen (2012:80) kan finlandismer indelas in i olika underkategorier, såsom arkaismer, fennicismer och ord som härstammar från ett annat språk (t.ex. ryska, tyska, engelska). Några finlandssvenska ord är ålderdomliga; de har kommit från Sverige men man använder dem inte längre där. af Hällström (2000) skriver om *arkaismer*, t.ex. *barberare* i stället för *frisör* och *arbus* i stället för *vattenmelon*.

Eftersom sverigesvenska och finska existerar sida vid sida blandas de båda språken, vilket kan ge upphov till nya ord. Så kallade fennicismer har uppstått under påverkan från finskan genom direkt lån eller översättningslån, t.ex. *skolningstillfälle* i betydelsen 'utbildning', 'kurstillfälle' [på finska *koulutustilaisuus*]. Sådana fennicismer som inte förstås om man inte kan finska är mindre acceptabla på grund av möjliga problem i kommunikationen, t.ex. *skyddsväg* [finskans *suojatie*].

Ahlbäck (1971:5) skriver att åländskan står mycket nära både uppländska och sörmländska dialekter i västliga delar av ön och i östliga delar står åländskan nära dialekterna i de svenskspråkiga regionerna i Finland. Vad Ahlbäck menar är att ju närmare Finland man är, desto mindre är sverigesvenskans inflytande. (Ahlbäck 1971:5.)

3.3 Språköar

Gemenskapen mellan Finland och Sverige började under korstågstiden på 1100- och 1200-talen och ländernas gemensamma historia avbröts först efter ca 650 år då Ryssland erövrade Finland. Den svenska bosättningen i Finland har varit ett mycket omdiskuterat tema. En uppfattning är att den svenskspråkiga befolkningen etablerades i Finland genom de tre korstågen också på 1100–1300-talen. Största delen av den svenskspråkiga

befolkningen stannade vid Finlands kustområden, men en del av de svenskspråkiga flyttade till inlandet. De bor på enspråkigt finska orter som kallas för språköar. De största av dem är Björneborg, Kotka, Tammerfors och Uleåborg. (Henricson 2015:137.)

Laurent (2013) har undersökt svenska språköar i Finland och finska utskär. Det finns en karta över alla språköar och utskär i Finland (se figur 6). De blåa prickarna representerar svenska språköar i Finland. (Laurent 2013:29.)

Figur 6. De svenska språköarna i Finland (Laurent 2013:29).

Termen *språkö* baserar sig på ett tyskt begrepp *Sprachinsel* och uppstod på 1700- och 1800-talet (Henricson 2013:8). Begreppet betyder ett område utanför det område där huvudspråket talas, dvs. där det under en längre tidsperiod har funnits en gemenskap på något annat språk än huvudspråket. I SOB (2017) och SAO (2017) förklaras språkö som ett mindre språkområde inom ett större område där man talar ett annat språk och inte majoritetens språk. I en finlandssvensk kontext betyder språkö ett område utanför de finlandssvenska regionerna, som är enspråkigt finskt men det finns svenska gemenskaper inom detta område (Henricson 2013:9).

3.3.1 Språk och samhälle

Orsaker till uppkomsten av språköar kan anses vara t.ex. industrialisering, då folk flyttade till olika orter. Enligt Henricson (2013:10) bildar dessa svenskspråkiga grupper ett eget svenskt samhälle i det finska samhället. Naturligtvis måste sådana grupper vara synliga och tillräckligt stora för att behålla ett fungerande samhälle. För att ha en bra organiserat samhälle måste man vara i en tät kontakt med den finskspråkiga omgivningen, både med språket och med människorna (Henricson 2013:11). Administration och näringsliv i språköar fungerar fortfarande enbart på finska men utbildningen fungerar på två språk, dvs. svenska skolor i dessa språköar utgör det innersta i städernas svenskhet (Henricson 2013:29).

Viljan att skydda det svenska språket är stark. På 1800-talet fanns det många svenskspråkiga direktörer som ville behålla sin svenska och ville att deras barn får svenskspråkig undervisning. När man tänker på individer som bor i dessa språköar är deras bakgrund inte likadan. Det finns enspråkigt finska och svenska familjer men också tvåspråkigt svensk-finska familjer. (Henricson 2013:9 och Oker-Bolm, Geber & Backman 2001:27–28)

Oker-Blom, Geber och Backman (2001) har undersökt elevernas språkliga bakgrund i de svenska skolorna i Finland 1998. De skapade olika kategorier enligt informanternas möjliga bakgrund. Av de finlandssvenska eleverna (som bor i svenskspråkiga städer) kommer ca 50 % från enspråkigt svenska hem och 30 % från tvåspråkiga hem. Bara ca 5 % kommer från enspråkigt finska hem och ca 9 % av eleverna kommer från svenska hem men talar regelbundet finska. Om man jämför dessa siffror med siffrorna i språköarna är motsvarande siffror lite annorlunda. Av de finlandssvenska eleverna (som bor i finskspråkiga städer) kommer bara ca 6 % från enspråkigt svenska hem och 40 % från tvåspråkiga hem. Ca 40 % kommer från enspråkigt finska hem och ca 9 % av eleverna kommer från svenska hem men talar regelbundet finska. (Oker-Blom, Geber & Backman 2001:14, 19.)

3.3.2 Språk och skola

Kumpulainen (2015) har undersökt svenskspråkiga språköar och skolspråket i språköskolor i sin avhandling. Enligt lärarna i hennes avhandling betyder språkö ett

avgränsat svenskspråkigt område inom ett finskspråkigt område men språköarna ses inte som geografiskt isolerade områden. Tio av språköarna med få elever, nämligen Hyvinge, Jyväskylä, Kervo, Kouvola, Lahtis, Nurmijärvi, Tavastehus, Tusby, Varkaus och Vichtis, samarbetar mycket. De har utformat *Vi10*, ett tätt nätverk där de arbetar tillsammans och organiserar t.ex. gemensamma evenemang. En språkö måste ha en svenskspråkig skola: den representerar framtidstro, beständighet och håller samhället livskraftigt. (Kumpulainen 2015:19–28, 64.)

Nuförtiden existerar språköskolorna till följd av t.ex. familj och släkt, modersmål, traditioner, språkkunskaper och tanke om en bättre framtid som en tvåspråkig individ. Och utan lärare finns det ingen skola och därför är det viktigt att också ta hänsyn till lärarnas åsikter och kraft. (Kumpulainen 2015: 27, 44–45, 66.)

Slotte-Lüttge och Forsman (2013) har undersökt språkinriktad undervisning i språköskolorna. Enligt undersökningen ökar den finskspråkiga omgivningens påverkan. Finskans användning är ålders- och situationsbunden och finskan används mest bland ungdomarna i högstadieåldern. En svensk skola i finskdominerad omgivning måste ha starka rötter och en stark och effektiv strategi för att kunna existera. Slotte-Lüttge och Forsman (2013) anser att högstadieungdomar använder en *blandspråklig jargong*, dvs. ett eget språk med både finska och svenska intryck. En viktig uppgift för en språköskola är att skapa rum för, uppmuntra och stödja svenskans användning som skolspråk men samtidigt också förstärka finskan. (Slotte-Lüttge och Forsman 2013:10–14.)

4 Kännedom om de utvalda matorden bland finlandssvenskarna

Som framgår ovan är det många olika faktorer som påverkar användningen av olika språkliga varieteter. I denna undersökning är jag intresserad av finlandssvenska och sverigesvenska och speciellt hur ett antal matord används i dessa varieteter. Nedan presenterar jag analysen som jag gjort utifrån materialet som jag samlat in mellan 2002 och 2017 (se kapitel 2).

Jag börjar analysen med att redogöra för orden i materialet (se också 2.1). Först diskuterar jag de matord som finns i alla enkäter. Därefter går jag in på de matord som

förekommer i de enkäter som genomförts bland finlandssvenska elever år 2002 och 2017. Resultatredovisningen är upplagd så att jag först ger en översikt över hur bekanta orden är bland informanterna och därefter sammanfattar jag resultaten.

4.1 Gemensamma ordpar i alla enkäter

Nedan presenterar jag de 12 matordpar som är gemensamma för alla undersökningar. För att beskriva var de utvalda orden kommer ifrån och vad de betyder har jag använt olika slags ordböcker och etymologiska ordböcker. Mina huvudsakliga källor vid sidan av af Hällström-Reijonen och Reuter (2008) är Hellquist (1966), Wessén (1968), Stenmark (1983), SOB (2009), SAO (2017) och SAOL (2017). Orden kan vara synonyma, polysema och homonyma (se 1.3).

batong – bagett, baguette, pain riche

Ordet batong är möjligen byggt på det vulgärlatinska ordet bastare ('slå') och kommer från franskans batón som är en avledning av senlatinets bastúm. Batong i Finland betyder detsamma som baguette och pain riche i Sverige, dvs. det är fråga om ett långt och smalt franskt bröd. I Sverige har baguette varit känt sedan 1960-talet. (Hellquist 1966a; Wessén 1968; Stenmark 1983.)

Batong, baguette och pain riche presenteras som synonymer till varandra, men formen baguette rekommenderas. Batong betyder ett slagvapen i form av en käpp, en som används av polis och vakter. Ordet baguette eller bagett betyder 'ett litet spö' eller 'pain riche'. Ordet baguette kommer från franskan. Pain riche är ett avlångt franskbröd med knaprig skorpa och synonym till ordet baguette. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; NEOB 2008; SOB 2009; SAO 2017; SAOL 2017.)

broiler – kyckling

Ordet broiler kommer från engelskans broil, dvs. 'grilla'. Ordet broiler har betytt gödkyckling redan 1955, dvs. en fågel som är snabbgödd och uppfödd. Ordet broiler betyder också 'flicka' och 'brud'. Ordet broiler används i sverigesvenskan om själva djuret och nedsättande om människor, men i finlandssvenskan har den betydelsen 'maträtt'. I finlandssvenskan säger man *broiler med ris* och i sverigesvenskan heter det

kyckling med ris. (Wessén 1968; Gibson 1988; *Från rondell till gräddfil* 1989; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; NEOB 2008; SOB 2009.)

Engelskans chickling är ett lån från nordiska språk och kyckling är besläktad med tyskans küchlein, dvs. 'hönas unge' (en diminutivform av medellågtyskans küken). Kyckling är ett nordiskt ord och besläktat med tyskans küchen och troligen av ljudhärmande ursprung. Kyckling anges ofta under uppslagsordet broiler som göddkyckling och det är en unge av hönsfågel. Ordet används också om motsvarande maträtt. (Hellquist 1966a; Wessén 1968; Bergroth 1992; NEOB 2008; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009; SAOL 2017; SAO 2017.)

en bulla, bullor – en bulle, bullar, sött vetebröd, kaffebröd

Ordet bulla skiljer sig från de övriga utvalda matorden genom att det egentligen handlar om en skillnad mellan ordets form än en skillnad mellan olika ord. Ordet bulla som används i finlandssvenskan kommer från latin, och det sverigesvenska ordet bulle har anglosaxiska rötter. Orden bulle och bulla betyder 'sött vetebröd', 'kaffebröd', men formen en bulla, flera bullor är vardaglig. I standardsvenskan betyder ordet 'påvlig skrivelse' eller 'stor blåsa'. Böjningen efter den första deklinationen är ålderdomlig. Finlandssvenskan har bevarat vissa former som nuförtiden skulle böjas efter den andra deklinationen, t.ex. trådrulla, flera rullor och bulla, flera bullor. Ordet bulle är också besläktat med ordet boll. (Hellquist 1966a; Wessén 1968; Stenmark 1983; Bergroth 1992; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; NEOB 2008; SOB 2009.)

jästbröd – Ø

Ordet presenteras som en sorts rågsiktsbröd med vete och anses vara finlandssvenskt, men ordet har inte en direkt motsvarighet i sverigesvenskan. Jästbröd är gjort av grovt vetemjöl och betyder 'ljus vetebröd' för finnar. Det är en direkt översättning från finskans "hiivaleipä". (Stenmark 1983; Bergroth 1992; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SAO 2017; SAOL 2017.)

kaffeporo – kaffesump, kaffegrums

Ordet grums är ett gemensamt germanskt ord, en avledning av ordet grumsa, dvs. 'göra

grumlig'. Ordet poro härstammar från finskans "kahviporo" och betyder 'kaffesump'. Ordet poro är allmänt i finlandssvenskan men anses vara vardagligt och bör ersättas med kaffesump. Kaffegrums förklaras med ordet kaffesump men kaffesump belyses också som bottenfällning efter kaffekokning. (Hellquist 1966a; Wessén 1968; Ahlbäck 1971; Stenmark 1983; Bergroth 1992; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008.)

kaka – tårta

Ordet kaka är besläktat med verbet koka och engelskans cake är lånat från nordiska språk och ordet är alltså nordiskt. Ordet härstammar möjligen från barnspråket. Ordet tårta har ett oklart ursprung och ordet har kommit via lågtyskan från franskans tarte. (Hellquist 1966a; Wessén 1968.)

Ordet kaka kan betyda 'tårta', dvs. 'en liten pastej, även bakelse' men vanligen betyder kaka 'ett större bakverk utan fyllning', det är alltså sött kaffebröd. Tårta uppfattas som ett större bakverk med fyllning. I finlandssvenska använder man ordet kaka i betydelsen 'gräddkaka' i stället för gräddtårta. Ordet kaka beskrivs också som ett platt och runt matbröd och tårta som ett större, festligt och dekorerat bakverk med söt fyllning. (Stenmark 1983; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; NEOB 2008; SOB 2009.)

köttfärs – köttfärslimpa och malet kött – köttfärs

I finlandssvenska betyder ordet köttfärs en färdig maträtt som i sverigesvenskan heter köttfärslimpa. I sverigesvenska betyder köttfärs rent kött. Malet kött betyder rent kött i Finland men i Sverige använder man köttfärs i stället. Ordet köttfärs i Sverige innebär malet kött i Finland. Vanligen är det nötkött, färs beredd av kött. (Stenmark 1983; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009; SAO 2017.)

nypotatis, ny potatis – färskpotatis, färsk potatis

Ordet nypotatis kan anses vara en finlandism men det används provinsialt också i Sverige (t.ex. i Skåne), alltså inte bara i Finland. Frasen färsk potatis är den vanligaste formen, men i Finland används i stället sammansättningen färskpotatis. Användningen av mellanslaget mellan de två orden ny och potatis antyder om hur attribut och sammansättningar användes i finlandssvenska och i sverigesvenska på 1920-talet:

substantiv med löst attribut var vanliga i sverigesvenska och i sammansättningar i finlandssvenska. (Bergroth 1992; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SAOL 2017.)

semla – fralla

Ordet semla betyder kuvertbröd och matbröd i Finland och ordet fralla är vardagligt och har betydelsen 'franskbröd'. Ordet semla används i sverigesvenska som vetebulle med fyllning och fralla som vitt matbröd av vetemjöl. (Stenmark 1983; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; NEOB 2008; SOB 2009; SAO 2017; SAOL 2017.)

smöröga – smörhåla, smörklick, smörklimp

Ordet smöröga används för 'smörklimp i upplagd gröt' och är ett rent finlandssvenskt dialektord. Ordet smöröga används också i vissa trakter i Sverige, inte bara i Finland. Orden smöröga och smörklick i gröt betyder samma sak och är synonyma ord till smörhåla i gröt. (Ahlbäck 1971; Stenmark 1983; Bergroth 1992; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SAO 2017.)

toffee – kola

Ordet kola används för kolakaramell och är den sverigesvenska motsvarigheten till finlandssvenskans toffee. De finlandssvenska motsvarigheterna heter toffee och toffe samt tjinuski. Kola beskrivs som en seg sötsak som kokas av grädde, socker, sirap och smör. (Wessén 1968; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008, SOB 2009; SAO 2017 .)

örfil – kanelbulle

Den matrelaterade betydelsen hos ordet örfil som 'kanelbulle' är inte särskilt känd mellan sverigesvenskar. Örfil är en ombildning av ett ord i den äldre nysvenska örflen. Ordet örfil betyder 'kanelbulle' i finlandssvenskan, i sverigesvenskan 'ett slag på örat med öppen hand'. (Hellquist 1966b; Wessén 1968; Stenmark 1983; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009; SAOL 2017.)

4.2 Kännedom om de utvalda matorden bland finlandssvenskarna

I detta kapitel tar jag upp de utvalda matorden och hur kända de är bland

finlandssvenskarna. Först diskuterar jag de finlandssvenska ord som är mer kända än sina sverigesvenska motsvarigheter. Därefter presenterar jag de sverigesvenska ord som är mer kända än sina finlandssvenska motsvarigheter.

4.2.1 Finlandssvenska ord som är mer kända än sina sverigesvenska motsvarigheter

I tabellerna 5 och 6 anger jag de ord som är mer kända bland finlandssvenskarna än sina sverigesvenska motsvarigheter. Jag tar upp orden i alfabetisk ordning enligt de finlandssvenska orden och använder förkortningen *fsv.* för finlandssvenska ord och *ssv.* för sverigesvenska ord. De finlandssvenska matorden har markerats med fet stil. Siffrorna hänvisar till procentuella andelar av hur kända orden är inom de olika informantgrupperna. Kännedom om orden anges i två tabeller. I tabell 5 anges orden från bokstav b till k och i tabell 6 orden från bokstav n till ö.

Tabell 5. Procentuella andelar av hur kända orden (b–k) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar N=101	Kännedom om orden bland ålänningar N=48	Kännedom om orden bland sverigesvenskar N=36
batong	x		50 %	29 %	14 %
baguette, bagett		x	34 %	81 %	56 %
pain riche		x	3 %	10 %	42 %
jästbröd	x		35 %	48 %	42 %
Ø		x	14 %	52 %	22 %
kaffeporo	x		10 %	31 %	3 %
kaffesump		x	18 %	0 %	0 %
kaffegrums ¹⁰		x	3 %	15 %	22 %

Ordet *batong* är ett polysemt ord som betyder både ett slagvapen och baguette. Finlandssvenskarna (50 %) känner bäst till ordet *batong*, ålänningarna (81 %) *baguette* och sverigesvenskarna (56 %) ordet *baguette* och *pain riche* (42 %). Det finns informanter som använder två eller alla tre olika ord för samma fenomen. Svaren som jag har fått motsvarar af Hällström-Reijonens och Reuters (2008) syn. För det mesta använder de finlandssvenska informanterna finlandssvenska ord och de sverigesvenska

¹⁰ Ordet ges inte som sverigesvensk motsvarighet i *Finlandssvensk ordbok* men används som synonym till ordet kaffeporo av en del av informanterna.

informerarna sverigesvenska ord.

De åländska svaren ligger oftast närmare de sverigesvenska än de finlandssvenska svaren. Ordet *baguette* är mer känt för ålänningar än dess finlandssvenska motsvarighet *batong* men nästan en tredjedel av ålänningarna valde ordet *batong*. Ytterligare kan man se att också 14 % svenska informanter valde ordet *batong*.

Ordet *jästbröd* är ett av de mest okända orden för de sverigesvenska och åländska informanterna. Jag har tagit hänsyn till svaret *bröd med jäst*, för de informanter som angav denna variant kanske inte känner till det utan förstod ordet utifrån ordets delar (*jäst* och *bröd*). Orsaken kan vara växelverkan mellan svenska och finska, vilket har lett till att en del sammansättningar bildas med ett svenskt inlån i finskan. Lånordet införs sedan i finlandssvenskan och på det sättet blir det ett översättningslån (Melin-Köpilä 1996:90).

Alla finlandssvenska informanter känner inte till den finlandssvenska motsvarigheten till finskans *hiivaleipä*. Det finns många frågetecken i enkäterna i stället för svar, 52 % av åländska, 14 % av finlandssvenska och 22 % av sverigesvenska informanter känner inte till ordet.

En av de sverigesvenska informanterna kände till ordet *kaffeporo*. *Kaffeporo* är en sådan finlandism som är ett direkt lån från finskan och alltså fennicism. Det mest okända ordet för ålänningarna är detsamma som för sverigesvenskarna: *kaffeporo* (*kaffegrums*). Det som är intressant här är att orden är varandras motsvarigheter och ingen av mina målgrupper känner entydigt vare sig till de finlandssvenska eller till de sverigesvenska orden.

Ordet *sump* är ett polysemt ord. Ordet betyder *kaffesump* men också ett lerigt ställe, dvs. *sumpmark*. 7 % av informanterna i en språkö förklarade *sump* på detta sätt år 2017, men bara 18 % av alla finlandssvenska informanter kände till ordet som kaffesump. Ålänningarna upplyste mig om åländska ord. I stället för *kaffeporo* skrev en del av dem ordet *grom* som motsvarighet. I fråga om *grom* hänvisar SAO (2017) till ordet *grums* som 'bottensats' eller 'grums'. Ordet tycks alltså vara en arkaism.

Tabell 6. Procentuella andelar av hur bekanta orden (n-ö) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar N=101	Kännedom om orden bland ålänningar N=48	Kännedom om orden bland sverigesvenskar N=36
nypotatis	x		79 %	94 %	67 %
ny potatis	x		3 %	10 %	6 %
färskpotatis		x	15 %	0 %	8 %
färsk potatis		x	9 %	15 %	36 %
smöröga¹¹	x		33 %	60 %	22 %
smörklick		x	10 %	0 %	0 %
smörhåla		x	0 %	0 %	14 %
smörklimp		x	12 %	27 %	36 %
toffee	x		15 %	0 %	17 %
kola		x	9 %	0 %	14 %
örfil som kanelbulle	x		55 %	63 %	8 %
örfil som slag på örat		x	56 %	35 %	75 %

Finlandssvenskans *nypotatis* är den mest kända motsvarigheten i alla informantgrupper i mitt material till de första potatisar efter vintern som säljs på sommaren. För alla informantgrupper är det finlandssvenska ordet *nypotatis* mer bekant än dess sverigesvenska motsvarighet. Ordet *färskpotatis* skrivs hellre isär än ihop och det används mest av de sverigesvenska informanterna, 36 % av dem.

Ganska okända ord för sverigesvenskarna är *smöröga* och *smörklick*. *Smörklimp* och *smörhåla* är mera kända bland de sverigesvenska informanterna. *Smörklick* är den motsvarighet som af Hällström-Reijonen och Reuter (2008) anger. *Smöröga* är ett översättningslån från finskans *voisilmä*. När det gäller *smörhåla*, är det bara fem sverigesvenska informanter som känner till ordet. *Smörklick* och *smörklimp* är hyperonymer till kohyponymerna *smöröga* och *smörhåla*.

Finlandssvenskarna och sverigesvenskarna känner inte bara till det finlandssvenska ordet *toffee* utan även ordet *kola* i betydelsen 'tjinuski' respektive 'kinuski'. Betydelsen hos ordet är sannolikt känt också bland ålänningarna eftersom samma typ av söt produkt finns på Åland. Största delen av informanterna förstår att det är fråga om godis och på

¹¹ Orden *smörhåla* och *smörklimp* ges inte som sverigesvensk motsvarighet i *Finlandssvensk ordbok* men används som synonym till *smöröga* av en del informanterna.

det sättet kan man säga att de känner till ordparet *toffee*.

Örfil är ett polysemt ord. Det betyder 'slag på kinden' och 'bakelse'. De finlandssvenska informanterna känner till båda betydelser (55 % / 56 %) men de sverigesvenska informanterna (75 %) känner till en av dem bättre, dvs. 'ett slag på örat'. Detta motsvarar beskrivningen i ordböckerna. Med andra ord är *kanelbulle* inte en direkt motsvarighet till *örfil* i sverigesvenskan men en del känner till det (8 %).

4.2.2 Sverigesvenska ord som är mer kända än sina finlandssvenska motsvarigheter

I detta avsnitt redogörs för de ord av vilka det sverigesvenska ordet är mer känt än det finlandssvenska ordet bland finlandssvenskarna. Orden presenteras också här i en alfabetisk ordning, men de sverigesvenska orden anges först och är markerade med fet stil. I tabell 7 anges orden från bokstav b till t och i tabell 8 från bokstav k till s.

Tabell 7. Procentuella andelar av hur kända orden (b–t) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar N=101	Kännedom om orden bland ålänningar N=48	Kännedom om orden bland sverigesvenskar N=36
kyckling i stället för broiler		x	36 %	79 %	53 %
broiler i stället för kyckling	x		15 %	19 %	28 %
bull som bakelse ¹²		x	75 % (av 33)	0 %	23 % (3 av 13)
bull som påvlig skrivelse		x	4 % (av 33)	0 %	0 % (0 av 13)
bulle, bullar ¹³		x	21 % (av 58)	96 %	57 % (13 av 23)
bull, bullor	x		4 % (av 58)	15 %	9 % (2 av 23)
kaka som torrkaka		x	49 %	96 %	83 %
kaka som gräddkaka	x		59 %	0 %	0 %
tårta som gräddtårta		x	55 %	100 %	100 %

¹² Betydelsen hos ordet *bull* frågades bara i enkäterna 2002 och därför svarades inte av åländska informanter.

¹³ Formerna *bull*, *bullor* – *bulle*, *bullar* frågades bara 2006 och svarades inte av alla informanterna

I Finland och i Sverige använder man *broiler* och *kyckling* när man talar om köttet. Förklaringarna är ganska tydliga: *broiler* användes mer i stället för *kyckling* i alla informantgrupper men åländska informanter anger *kyckling* som motsvarighet till *kyckling* (60 % av åländska informanter). Det finns också undantag och olika exempel på ordet *broiler* (t.ex. höns, hönskött och en pippi fågel). Det finns många informanter som anser att *kyckling* är en gul fågel (44 % av sverigesvenska, 21 % av finlandssvenska och 25 % av åländska informanter). Detta motsvarar det som anges i ordböckerna.

Även *bull* är ett polysemt ord. Enligt ordböckerna kan det betyda både 'bakelse' och 'påvlig skrivelse' i sverigesvenskan. Ingen av de sverigesvenska informanterna och bara 4 % av de finlandssvenska informanterna känner till den andra betydelsen, dvs. 'påvlig skrivelse'. Däremot har sverigesvenskarna hittat fler betydelser än de två ovannämnda – 'duka upp' (23 %) och 'lagra' (15 %). *Duka upp* är ett etablerat uttryck men betydelsen 'lagra' finns inte i ordböckerna. Eftersom frågan om ordets betydelse bara finns i de två första enkäterna i 2002 och i den sista i 2017, kommenteras det bara av 13 av 36 sverigesvenska informanter och inte alls av åländska informanter.

En bulla – bullor är ett ordpar vars sverigesvenska motsvarigheter är mer kända (21 % av 58) för de finlandssvenska informanterna än den finlandssvenska formen (4 % av 58). Ordparet *en bulle – bullar* är mer bekant för ålänningar (96 %) än dess finlandssvenska motsvarighet. Dessa böjningsformer utfrågades bara år 2006 och därför besvarades frågan inte av alla informanter.

Gräddkaka är en fennicism som kommer från finskans *kermakaku*. Finlandssvenskarna använder inte bara finlandssvenska ord utan också sverigesvenska ord. Det finns inget tvivel om orden *kaka* och *tårta*. 59 % av de finlandssvenska informanterna ansåg att *kaka* är med grädde. Resultaten stämmer överens med ordböckerna. När man tänker på *komponentanalysen* som Svensen (2004:262–263) tar upp, kan man förklara att orden *kaka* och *tårta* har olika referenter men alla informanter känner till betydelsen 'en söt bakelse'.

Tabell 8. Procentuella andelar av hur kända orden (k–s) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar N=101	Kännedom om orden bland ålänningar N=48	Kännedom om orden bland sverigesvenskar N=36
köttfärs		x	37 %	71 %	89 %
malet kött	x		65 %	65 %	22 %
köttfärslimpa		x	5 % (av 33)	0 %	15 % (2 av 13)
köttfärs	x		93 % (av 33)	0 %	15 % (2 av 13)
semla som fettisdagsbulle		x	14 %	17 %	69 %
semla som fralla	x		68 %	81 %	56 %

Köttfärs har en annan betydelse i sverigesvenskan än i finlandssvenskan. De finlandssvenska informanterna (91 %) kallar maträtten *köttfärs*, men sverigesvenskarna kallar den *köttfärslimpa* (54 %). För det rena köttet använder man ordet *köttfärs* i Sverige, medan man i Finland kallar det *malet kött*. Ordet *köttfärslimpa* finns bara i de två första enkäterna i 2002 och i den sista i 2017 och därför kommenteras det inte alls av åländska informanter.

Semla är en finlandism som används i en annan betydelse i Finland än i Sverige. *Semla* betyder 'bulle med grädde' för sverigesvenskarna (69 %), 'småfranska' för finlandssvenskarna (68 %) och ålänningarna (81 %) och en del av sverigesvenskarna. Bland sverigesvenskar och ålänningar finns det sådana som vet att *semla* är både 'bulle med grädde' och 'fralla', och största delen av finlandssvenskarna anser att ordet betyder 'småfranska'.

4.2.3 Sammanfattning

Enkätsvaren är tämligen tydliga. I varje ordgrupp finns det ord som informanterna känner bättre än något annat ord. De finlandssvenska och de sverigesvenska informanterna känner till olika matord och -uttryck för samma fenomen. De finlandssvenska informanterna känner inte till alla de matord som *Finlandssvensk ordbok* (2000/2008) betraktar som finlandssvenska ord utan för vissa fenomen är de

motsvarande sverigesvenska orden mera kända. Å andra sidan känner även de sverigesvenska informanterna några av de finlandssvenska orden.

De finlandssvenska informanterna känner till de finlandssvenska matorden, men det finns skillnader när man tittar på antalet finlandssvenska informanter som känner till de motsvarande sverigesvenska matorden. Skillnaden mellan t.ex. *semla* som 'fralla' och *semla* som 'fettisdagsbulle' är liten och *färsk potatis* är känd för 15 % och *nypotatis* för 79 % av de finlandssvenska informanterna. En del sverigesvenska informanter för sin del känner till de finlandssvenska matorden – de åländska svaren ligger mellan de finlandssvenska och sverigesvenska svaren. Några sverigesvenska matord är mer kända för dem än deras finlandssvenska motsvarigheter, t.ex. *baguette* i stället för *batong*.

Alla matord har inte en direkt motsvarighet i sverigesvenskan, t.ex. *jästbröd*. Själva fenomenet existerar men olika ord används för detta fenomen. I Sverige talar man om *ljus bröd* i stället för *jästbröd*. De ord som de finlandssvenska informanterna använder mer än ordens sverigesvenska varieteter är *kaffeporo*, *nypotatis* och *malet kött*. Däremot är de sverigesvenska orden *baguette*, *bulle* och *smörklimp* mer bekanta för de finlandssvenska informanterna än ordens finlandssvenska motsvarigheter.

De sverigesvenska informanterna känner till bara ett finlandssvenskt matord bättre än dess sverigesvenska motsvarighet. Ordet är *nypotatis*. De åländska informanterna använder oftare sverigesvenska ord i stället för finlandssvenska ord. Detta gäller däremot inte *nypotatis*, *kaffeporo* och *jästbröd*. *Jästbröd* kan antas finnas till salu på Åland men ordet används inte där. Orden *kaka* och *tårta* används av största delen av informanterna enligt ordböckernas riktlinjer, men det finns sådana som kallar *kaka* för *tårta* och tvärtom. Man har ju *runebergstårter* i Finland.

4.3 Matordpar i enkäter för finlandssvenska elever

Förutom de 12 ordparen ovan ingår i materialet också 22 andra matordpar. Användningen av dessa ordpar undersöktes första gången år 2002 och andra gången år 2017. Informanterna består av finlandssvenska elever i en språkö. Nedan förklaras dessa ordpar.

baksoda, matsoda – bikarbonat

Baksoda och *matsoda* är finlandssvenska motsvarigheter till sverigesvenskans *bikarbonat*. Bikarbonat förklaras som natriumbikarbonat och används som bakpulver. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009.)

berlinermunk – ø

Ordet *berlinermunk* har inte en direkt motsvarighet i sverigesvenska, men det kan förklaras som en munk med glasyr. Ordet är ett översättningslån från finskans *berliininmunkki*. Ordet *berlinermunk* förklaras som något slags pösmunk med fyllning av sylt och hänvisas till gamla kokböcker från 1800- och 1900-talet. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2000; SAO 2017.)

bärgröt – klappgröt

De här två orden anses som synonyma. Ordet *bärgröt* används bara i Finland. *Bärgröt* förklaras som *klappgröt*, kraftigt vispad mannagrynsgröt och hänvisas till verbet ”klappa”. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009; SAOL 2017.)

chokladplatta – chokladkaka

Ordet *chokladplatta* förklaras som finlandssvensk motsvarighet till sverigesvenskans *chokladkaka*. *Chokladkaka* används särskilt om ett större stycke choklad i regelbunden form (i en förpackning) men ordet kan också betyda ’kaka’ som kaffebröd. *Platta* kan användas om t.ex. kokplatta, kakelplatta och om CD-skiva men ordet har inte parats ihop med *choklad* i sverigesvenska. (af Hällström & Reuter 2008; SOB 2009; SAOL 2017.)

chokladstång – chokladbit

Orden *chokladstång* och *chokladbit* motsvarar varandra i finlandssvenska och sverigesvenska. Ordet *stång* kan användas även om mindre föremål med liknande form – kanelstång, lakritsstång. Ordet *chokladbit* kan användas om ett mindre stycke choklad, ibland t.o.m. om en hel chokladkaka. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009; SAOL 2017.)

donits – flottyrring, munk, munkring

Ordet *donits* betyder 'munk med hål' och motsvaras av finskans "donitsi". Ordet kommer från engelskans *doughnut*, och *donits* äter man i Finland. (af Hällström & Reuter 2008.)

fint socker – strösocker

Fint socker och *strösocker* är motsvarigheter till varandra i finlandssvenska och sverigesvenska. Ordet *fin* betyder något som är mycket tunt och består av små partiklar. Ordet *strösocker* är socker i form av små kristaller som används med bakning, matlagning. Ordet har betydelselikheter med *bitsocker* och *florsocker*. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008, SOB 2009.)

frukost – morgonmål, lunch

Ordet *frukost* är en motsvarighet till sverigesvenskans *morgonmål* och ska inte användas i betydelsen 'lunch'. *Frukost* förklaras som tidig måltid och dagens första måltid men ordet används också om dagens andra måltid, t.ex. skolfrukost. Ordet *mål* förklaras som en mättande mängd mat som en del av dagsbehovet. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; NEOB 2008; SOB 2009.)

grisfilé – fläskfilé

Fläskfilé i Sverige är motsvarigheten till *grisfilé* i Finland. *Fläsk* förklaras som kött av gris och *fläskfilé* är filé av griskött. *Gris* betyder själva djuret i sverigesvenska. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; NEOB 2008; SOB 2009.)

helkornsbröd – fullkornsbröd

Ordparet förklaras som synonymer till varandra men i stället för *helkornsbröd* rekommenderas *fullkornsbröd*. Fullkornsbröd förklaras som bröd bakat på mjöl som har malts av hela korn. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009.)

hot dog – varm korv med bröd

Ordet *hot dog* kommer från engelskan och motsvaras i sverigesvenska av *varm korv*

med bröd. Uttrycken *varm korv med bröd* och *korvbröd* hittar man under *korv*. (af Hällström & Reuter 2008; SOB 2009.)

jultårta – Ø

Det finns inte någon motsvarighet till ordet *jultårta* som bakverk i sverigesvenskan. Ordets finlandssvenska synonym *julstjärna* betyder 'röd blomma vid jultiden' och 'stjärna som gick upp då Kristus föddes'. *Jultårta* i finlandssvenska betyder ett litet smördegbakverk fyllt med plommonsylt, dvs. en liten paj med plommonfyllning. (af Hällström & Reuter 2008; SAOL 2017.)

kakao – varm choklad

Ordet *kakao* om dryck motsvaras av (*varm*) *choklad* i sverigesvenska. Ordet *kakao* betyder också den tropiska bönan. Ordet *kakao* förklaras som dryck som bereds av chokladdryckspulver. Även *kakao med vispgrädde* förekommer. *Choklad* kan användas i samband med attributet *varm* och det kan betyda en dryck beredd av kakao och mjölk. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009.)

karkkidag – godisdag

Karkkidag och *godisdag* är direkta motsvarigheter men ordet *karkkidag* är vardagligt. Själva ordet *godis* kan betyda t.o.m. *lördagsgodis*. Jag antar att *karkki* är ett direktlån från finskans *karkki*. (af Hällström & Reuter 2008; SOB 2009.)

karkkistrejk – godisstopp, godisfria dagar, godisstrejk

Det finns inte någon direkt motsvarighet till *karkkistrejk* i sverigesvenska, men *godisstopp* och *godisfria dagar* är de närmaste motsvarigheterna. *Karkkistrejk* är vardagligt och ordet *strejk* betyder 'vägran' eller 'protestyttring'. Man talar om *hungerstrejk*. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009.)

knackkorv – korv

Ordet *knackkorv* står för en finsk korv, i Sverige är det närmast *knackvurst* eller *varmkorv*. Ordet *knackvurst* är lättrokt korv av tyskt ursprung. Ordet *knackkorv*

förklaras med 'varmkorv' och 'knackvurst'. (af Hällström & Reuter 2008; SOB 2009; SAO 2017; SAOL 2017.)

lemonad, limonad – läsk

Ordet *lemonad* och *läsk* är motsvarigheter till varandra, men formen *limonad* som används i finlandssvenska bör undvikas. Det första ordet betyder 'läskande dryck', t.ex. om en viss mängd i frågan "Får jag *en lemonad*". Ordet *läsk* betyder 'läskedryck' men ordet är vardagligt. Ordet *limonad* kommer från franskan i betydelsen 'citron', ursprungligen saft beredd av citroner och socker. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009.)

leverlåda – korvkaka

Ordet *leverlåda* identifieras som finlandssvenskt, men det finns inte någon direkt motsvarighet till *leverlåda* i Sverige utan *korvkaka* är det närmaste. Ordet *låda* kan användas om en maträtt lagad i lådliknande form, mest i sammansättningar, t.ex. *makaronilåda*, *silllåda*. Ordet *korvkaka* är 'pudding gjord av mald lever, risgryn och russin'. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008, SOB 2009, SAOL 2017.)

salmiak – saltlakrits

Ordet *salmiak* betyder *saltlakrits* och den senare används vanligen i sverigesvenska. Orden *lakrits* och *salmiak* anknyter till varandra. *Salmiak* är ett vitt, saltsmakande ämne och *lakrits* är en svart sötsak gjord av lakritsrot. Ordet *salmiak* förklaras med ammoniumklorid som dess synonym. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009; SAO 2017; SAOL 2017.)

saltig – salt

Det finns tre möjligheter då det är möjligt att använda ordet *salt*, i samband med orden *vatten*, *kött*, *fisk*. Ordet *saltig* förklaras som något som innehåller salt, men ordet är mindre brukligt. Ordet *salt* är ett ämne som smakar som havsvatten, tårar eller svett. I stället för att använda ordet *saltig* rekommenderas ordet *salt*. Ordet *saltig* används i Finland. (Bergroth 1992; af Hällström-Reijonen & Reuter 2000; SOB 2009; SAO 2017; SAOL 2017.)

saltlös – osaltad

Orden *saltlös* och *osaltad* är motsvarigheter till varandra. Slutändelsen *-lös* betyder något som saknar det som ingår i ordet. (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008; SOB 2009.)

äta BORT – äta UPP

Uttrycket *äta upp* rekommenderas i stället för att *äta bort*. Uttrycket *äta upp* betyder 'äta allt av viss mängd mat'. *Äta bort* är ett översättningslån från finskans "syödä pois" (finskans *pois* betyder sverigesvenskans *bort*). (af Hällström & Reuter 2008; SOB 2009.)

4.3.1 Kännedom om matorden bland elever på en språkö år 2002 och 2017

I följande tabeller anger jag de procentuella andelarna av hur kända orden är bland informanterna åren 2002 och 2017. Jag tar upp orden i alfabetisk ordning enligt de finlandssvenska orden och använder samma förkortningar som tidigare, dvs. *fsv.* för finlandssvenska ord och *ssv.* för sverigesvenska ord. De finlandssvenska matorden har markerats med fet stil. I tabell 9 anger jag orden från bokstav b till k, i tabell 10 från bokstav c till f, i tabell 11 från bokstav f till g, i tabell 12 från bokstav h till v, i tabell 13 från bokstav k till k och i tabell 14 från bokstav l till ä.

Tabell 9. Procentuella andelar av hur kända orden (b–k) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2002 n=26	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2017 n=43
baksoda	x		46 %	33 %
matsoda	x		42 %	60 %
bikarbonat		x	0 %	5 %
berlinermunk	x		54 %	19 %
Ø		x	0 %	0 %
munk med glasyr		x	27 %	67 %
bärgröt	x		81 %	84 %
klappgröt		x	4 %	7 %

Det sverigesvenska ordet *bikarbonat* är en direkt motsvarighet till de finlandssvenska

orden *baksoda* och *matsoda*. År 2002 använde nästan lika många informanter ordet *baksoda* som *matsoda* och ingen använde ordets sverigesvenska motsvarighet. År 2017 använde informanterna mycket mera ordet *matsoda*, men fortfarande bara en liten del (5 %) kände till dess sverigesvenska motsvarighet. Också *bärgröt* har en direkt motsvarighet i sverigesvenskan men bara en liten del kände till den. Över 80 % av informanterna kände till ordet *bärgröt*. Dessa resultat stämmer överens med ordböckernas beskrivningar.

Berlinermunk har ingen motsvarighet i sverigesvenskan och de finlandssvenska informanterna kände till ordet som antingen *berlinermunk* eller *glasymunk*. Ordet kan anses som arkaism för det har använts i Sverige i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet men på 2000-talet används det inte längre i Sverige (SAO 2017).

Tabell 10. Procentuella andelar av hur kända orden (c–m) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2002 n=26	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2017 n=43
chokladplatta	x		19	37
chokladkaka		x	8	14
chokladstång	x		31	33
chokladbit		x	0	0
chokladpatukka¹⁴	x		12	37
donits	x		46	93
flottyrning, munk , munkring		x	27 %	0

De finlandssvenska orden *platta* och *stång* i *chokladstång* och *chokladplatta* är fennicism. Dessa finlandssvenska ord användes mest av alla informanter men 37 % av informanterna från 2017 använde dessutom formen *chokladpatukka*. Ingen av informanterna använde det sverigesvenska ordet *chokladbit* och dessa stämmer överens med ordböckernas förklaringar.

Donits är ett lånord från engelskan och finskan; engelskans *doughnut* och finskans

¹⁴ Ordet *chokladpatukka* finns inte med i *Finlandssvensk ordbok* men informanterna använde detta ord. Informanterna kände igen ordet men använde en annan term för *chokladstång*.

donitsi har påverkat detta ord. Ingen av informanterna använde den sverigesvenska motsvarigheten *flottyrning* eller *munkring* men en del (27 %) använde ordet *munk* år 2002.

Tabell 11. Procentuella andelar av hur kända orden (f–g) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2002 n=26	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2017 n=43
fint socker	x		0 %	0 %
strösocker		x	27 %	14 %
socker¹⁵	x		42 %	72 %
frukost	x		31 %	35 %
morgonmål		x	65 %	65 %
lunch		x	0 %	0 %
grisfilé	x		0 %	0 %
fläskfilé		x	12 %	23 %

Prefixet *fint* i uttrycket *fint socker* kommer från finskans *hienosokeri*, men trots detta användes uttrycket inte av informanterna utan de använde enbart ordet *socker*. Bara en fjärdedel av informanterna år 2002 och en femtedel av informanterna år 2017 använde den sverigesvenska motsvarigheten *strösocker*. Likadant gick det med ordparet *grisfilé* – *fläskfilé*, den finlandssvenska varianten användes inte alls. I stället användes den sverigesvenska varianten. Enligt informanterna (60 % respektive 84 %) betyder *gris* ’djur’ år 2002 respektive år 2017, medan 44 % av informanterna år 2002 och 58 % av informanterna år 2017 anser att *gris* betyder ’kött’ (se bilaga 1).

Enligt ordböckerna ska uttrycket *frukost* inte användas i betydelsen *lunch* och ingen av informanterna gjorde detta. Informanterna använde den sverigesvenska formen *morgonmål* mycket oftare än det finlandssvenska ordet. Det här ordparet är ett sådant vars sverigesvenska motsvarighet används tydligt mer än det finlandssvenska ordet.

¹⁵ Ordet *chokladpatukka* finns inte med i *Finlandssvensk ordbok* men informanterna använde detta ord. Informanterna kände igen ordet men använde en annan term för *fint socker*.

Tabell 12. Procentuella andelar av hur kända orden (h–v) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2002 n=26	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2017 n=43
helkornsbröd	x		12 %	5 %
fullkornsbröd		x	81 %	95 %
hot dog	x		69 %	81 %
varm korv med bröd		x	15 %	23 %
jultårta	x		38 %	47 %
Ø		x	0 %	0 %
julstjärna ¹⁶	x		42 %	28 %
kakao	x		85 %	91 %
varm choklad		x	8 %	12 %

Fullkornsbröd används tydligt mer än det finlandssvenska *helkornsbrödet*. *Hot dog* och *kakao* är ord vars sverigesvenska motsvarigheter används bara av en liten del av informanterna. *Hot dog* är ett direkt lån från engelskan och används också i finskan. *Kakao* är en dryck som inte bara dricks varmt utan också kallt och över 80 % valde uttrycket *kakao*. Allt detta stämmer överens med ordböckernas förklaringar.

Jultårta är ett så kallat kulturord. Med andra ord berättar ordet något om traditioner och vanor. Ordet är en översättning från finskans *joulutorttu*, vilket betyder att det är ett översättningslån och finlandism. Ett annat ord som informanterna använde i stället för *jultårta* är *julstjärna*. På finska betyder *julstjärna* 'julblomma', och i och med att tårtans utseende påminner om blomman, används ordet kanske även för tårtan.

¹⁶ Ordet *julstjärna* finns inte med i *Finlandssvensk ordbok* men informanterna använde detta ord. Informanterna kände igen ordet men använde en annan term för *jultårta*.

Tabell 13. Procentuella andelar av hur kända orden (k–k) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2002 n=26	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2017 n=43
karkkidag	x		42 %	16 %
godisdag		x	0 %	33 %
karkkistrejk	x		0 %	0 %
godisstopp		x	0 %	5 %
godisstrejk		x	12 %	9 %
karkkilakko ¹⁷	x		50 %	23 %
knackkorv	x		15 %	30 %
korv		x	69 %	56 %

Karkkidag och *karkkistrejk* är dels direkta lån från finskan, dels svenska ord. *Karkkidag* användes av 42 % av informanterna år 2002 men *godisdag* av 33 % år 2017. Det finlandssvenska ordet *karkkistrejk* användes av ingen av informanterna utan största delen av informanterna använde ordet *karkkilakko*, som är ett direkt lån från finskan. De sverigesvenska motsvarigheterna, *godisstrejk* och *godisstopp*, användes bara av en liten del informanterna. *Karkkistrejk* och *karkkilakko* är vardagliga uttryck men den senare användes mest. *Knackkorv* i sin tur användes inte oftare än dess sverigesvenska motsvarighet *korv*.

¹⁷ Ordet *karkkilakko* finns inte med i *Finlandssvensk ordbok* men informanterna använde detta ord. Informanterna kände igen ordet men använde en annan term för *karkkistrejk*.

Tabell 14. Procentuella andelar av hur kända orden (1–ä) är bland informanterna

Finlandssvenska ord och deras sverigesvenska motsvarigheter	fsv.	ssv.	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2002 n=26	Kännedom om orden bland finlandssvenskar 2017 n=43
lemonad	x		0 %	2 %
limonad	x		0 %	9 %
läsk		x	8 %	28 %
limsa, limska, limu¹⁸	x		77 %	47 %
leverlåda	x		0 %	0 %
korvkaka		x	15 %	7 %
salmiak	x		65 %	49 %
saltlakrits		x	0 %	9 %
lakrits¹⁹	x		27 %	28 %
saltig	x		35 %	40 %
salt		x	62 %	60 %
saltlös	x		12 %	30 %
osaltad		x	81 %	70 %
äta bort	x		0 %	5 %
äta upp		x	96 %	75 %

När det gäller läskedryck stämmer svaren inte helt överens med ordböckernas beskrivningar. Dessa ord användes inte parallellt. Informanterna använde de direkta lånorden från finskan *limsa*, *limska* och *limu* 77 % år 2002 och 45 % år 2017 och lemonad och limonad användes bara 2–9 % av informanterna år 2017. *Läsk* användes 20 % mer år 2017 än år 2002. *Lemonad* och *limonad* ser ut som arkaismer för det finns äldre människor, som fortfarande talar om *limonaati* på finska.

Informanterna kände inte till det sverigesvenska ordet *korvkaka*. Bara 15 % år 2002 och 7 % år 2017 kände till ordet. Ingen kunde kombinera *korvkaka* med *leverlåda*, som är en översättning från finskans *maksalaatikko*. Också det sverigesvenska ordet *saltlakrits* användes bara av 9 % av informanterna år 2017 och ingen år 2002 utan informanterna använde mest ordet *salmiak* och i andra hand *lakrits*. Detta stämmer överens med ordböckernas förklaringar.

¹⁸ Ordet *limska* finns inte med i *Finlandssvensk ordbok* men informanterna använde detta ord. Informanterna kände igen ordet men använde en annan term för *lemonad*.

¹⁹ Ordet *lakrits* finns inte med i *Finlandssvensk ordbok* men informanterna använde detta ord. Informanterna kände igen ordet men använde en annan term för *salmiak*.

De tre sista ordparen i tabell 14 är också sådana vars sverigesvenska motsvarigheter används tydligt mer än de finlandssvenska orden. *Äta bort* kommer från finskans *syödä pois* och är en direkt översättning. Prefixet o- i *osaltad* och suffixet -lös i *saltlös* och -ig i *saltig* kan berätta om något om användningen av affixen i finlandssvenskan och i sverigesvenskan och finskans påverkan. Eftersom jag inte känner till informanternas bakgrund, kan jag inte förklara finskans påverkan.

4.3.2 Sammanfattning av resultaten från 2002 och 2017

Kapitel 4.3 belyser hur ett antal finlandssvenska elever känner till vissa matord med regional variation. En tendens som jag hittade är att elevernas användning av dessa ord har närmat sig det sverigesvenska sättet att uttrycka sig. År 2017 användes sverigesvenska motsvarigheter mer än år 2002. *Bikarbonat*, *klappgröt*, *chokladkaka*, *varm korv med bröd*, *varm choklad*, *godisdag*, *godisstopp*, *läsk* och *saltlakrits* användes mer av informanterna år 2017 än år 2002. Bland dessa 22 ordpar finns det åtta ordpar vars sverigesvenska motsvarigheter är till och med mer kända än deras finlandssvenska motsvarigheter. Dessa ord är *morgonmål*, *fläskfilé*, *fullkornsbröd*, *korv*, *korvkaka*, *salt*, *osaltad* och *äta upp*.

Ett annat intressant fenomen är att blandspråkliga uttryck inte används. Som framgår av 3.3.2 menar Slotte-Lüttge och Forsman (2013) att högstadieungdomar använder en *blandspråklig jargong*, dvs. de blandar ihop finska och svenska uttryck. I min undersökning kom det dock fram att språkölevorna inte använder sådana ord som t.ex. *karkistrejk*.

Resultaten kan förklaras så att ungdomskulturen varierar. Ungdomarna är inte likadana och de beter sig inte på samma sätt. De äter och dricker olika saker, och smaken och utbudet förändras genom tiden. En annan förklarande faktor är att andra språk, särskilt engelska, påverkar ungdomsspråket. *Donits* och *hot dog* används mer än deras sverigesvenska motsvarigheter. Också finskans påverkan är närvarande i svaren, för informanterna använde andra ord för de utvalda orden än vad som står i ordböckerna. *Chokladpatukka*, *socker*, *julstjärna*, *karkkilakko*, *limsa/limska/limu* och *lakrits* är ord som informanterna själva använde i stället för ordböckernas uttryck.

En ytterligare faktor som kan förklara resultaten är informanternas bakgrund,

modersmål, hemspråk, kamratspråk, vänskrets och omgivning. Ungdomar är också lite som flockdjur. De observerar varandra, de vill anpassa sig efter omständigheterna, de vill höra ihop med sina vänner. Det sociala trycket på individen är stort när man är ung och hur allt detta påverkar språket som de använder vore ett intressant forskningstema.

5 Diskussion

Med den här avhandlingen har jag velat ta reda på hur vissa finlandssvenska och sverigesvenska matord används av finlandssvenskar. Mitt primära material har varit enkäter och som sekundär källa har jag använt bland annat *Finlandssvensk ordbok* av af Hällström och Reuter (2000, 2008).

Mina forskningsfrågor har varit:

1. Hur kända är de utvalda matorden bland finlandssvenskar?
2. Hur kända är de utvalda matorden bland elever i en så kallad språkö?

Finlandssvenska och finlandssvenskar är en del av vår kultur och vårt samhälle i Finland. Finlandssvenskarna använder ett språk, finlandssvenska, som har drag från svenska i Sverige, men också från finska. Med det här arbetet har jag velat ta reda på hur finlandssvenskar använder den finlandssvenska respektive sverigesvenska språkvarieteteten i jämförelse med sverigesvenskar när de gäller en grupp utvalda matord. Jag har undersökt användningen av och kännedomen om matord eftersom matorden är en viktig del av vårt dagliga liv. Valet av ämnet var ganska lätt, för jag blev intresserad av ämnet redan under 2001 då jag studerade i Sverige. Jag skrev mitt proseminariearbete om matord, och när det var dags att skriva pro gradu-avhandling väcktes intresset på nytt. Via mina kontakter till Sverige och Finland genomförde jag enkätundersökningar. Jag skickade frågeformulär via e-post till Sverige, Åland och tog kontakt med en språköskola i Finland.

Goda språkkunskaper förutsätter att man har en uppfattning om landets kultur och vanor. Det bästa sättet att sätta sig in i landets kultur är att bo i detta land, prata med människor och försöka förstå hur de gör olika saker och varför de gör såsom de gör. Men om detta inte är möjligt, kan man studera landets historia och läsa undersökningar,

eller bara dagstidningar för att få veta något aktuellt. Språket lever och förändras ständigt.

För att få veta mer om språket och kulturen samt om matorden har jag utgått från tidigare undersökningar, finlandssvenskans ställning i den svenskspråkiga språkvärlden och alla de ordböcker som jag har använt. Jag har gått igenom tidigare undersökningar och visat hur både finskan och sverigesvenskan har spelat en viktig roll i utvecklingen av finlandssvenska matord. Jag har undersökt finlandssvenska *matord* och deras sverigesvenska motsvarigheter. Särskilt har jag uppmärksammat om finlandssvenskar och sverigesvenskar förstår varandras matord eller inte. Med hjälp av enkätstudierna utförda åren 2002, 2005–2006 och 2017 har jag tagit reda på hur allmänt kända de utvalda finlandssvenska matorden är och vilka av dem som används av svenskspråkiga informanter i de två länderna och på Åland. Jag har undersökt de utvalda matordens etymologi och tagit upp hur orden används i finlandssvenskan och sverigesvenskan. På sätt och vis kan man säga att min undersökning är diakronisk eftersom en del av materialet har samlats in under 2002 och en del under 2017. Jag utformade enkäterna så att jag skulle få olika typer av svar. I praktiken betydde detta att frågorna var både öppna och slutna.

Resultaten visar att det inte bara är finlandssvenskar som kan finlandssvenska ord utan också sverigesvenskar känner till många av de utvalda finlandssvenska matorden. Det förekommer också att finlandssvenskar använder sverigesvenska matord i stället för deras finlandssvenska motsvarigheter. Melin-Köpiläs (1996) resultat och mina resultat har likadana drag; geografisk spridning, dvs. ordens användning i olika områden (Åland, södra Finland och Tammerfors) är en viktig faktor och påverkar hur orden används. Ju längre man är från Sverige, desto större är finskans påverkan. Därför ligger de åländska svaren närmare de sverigesvenska än de finlandssvenska svaren.

Ett överraskande, men samtidigt ett intressant faktum med svaren från 2006 är de åländska informanternas inställning till sitt språk. Jag frågade i enkäten om informanterna räknar sig som finlandssvenskar eller svenskar. De åländska informanterna valde ingendera av kategorierna utan de skrev *ålänning* i stället. Melin-Köpilä (1996) och af Hällström-Reijonen (2012) anser att åländskan är en varietet i

finlandssvenskan, men ålänningar känner sig själva och sitt språk inte som något finlandssvenskt utan åländskt. En stark känsla av att vara ålänningar kom fram i min studie som en intressant biprodukt.

Min undersökning har genomförts konsekvent eftersom jag har utgått från samma enkäter i två omgångar: enkäterna från 2005 och 2006 samt 2002 och 2017 har varit desamma. Informanterna har inte haft svårigheter med att fylla i enkäterna och enkäterna kan anses mäta vad de är avsedda att mäta. Frågorna i de två första enkäterna (2002 och 2005–2006) är delvis desamma, delvis olika. Tanken bakom valet av olika frågor var att inte bara ha alternativfrågor utan också sådana öppna frågor som ger svar på frågan om informanterna förstår begreppen bakom de utvalda matorden. Eftersom frågorna var olika åren 2002/2017 och 2005/2006, var det dock inte lätt att sammanandra resultaten. En annan nackdel var svaren från den åländska informantgruppen. I och för sig gav denna informantgrupp en intressant vinkel till min studie, men det var svårt att jämföra resultaten av den första (2002) och den sista (2017) undersökningen med den andra (2005–2006) undersökningen.

Jämförelserna mellan enkätsvaren från åren 2002 och 2017 är intressanta. Det känns som om förändringen har gått mot sverigesvenska, dvs. informanterna från år 2017 använder tydligt oftare sverigesvenska matord än finlandssvenska. I dessa studier var informanterna ungdomar. Ungdomsspråk och -kultur förändras hela tiden; nya intressen väcks och gamla glöms bort. Det är viktigt att följa med trender och vara likadan som jämnåriga kamrater. I vilken mån kamraterna pratar finska eller svenska kan påverka svaren, dvs. allt beror på språket som används mest i ens liv. Språklig variation kan påverka resultaten för jag har inte kännedom om informanternas hemspråk eller modersmål eller deras kunnande i andra språk. Det är svårt att säga hur andra språk påverkar användningen av informanternas finlandssvenska.

Om jag gjorde den här undersökningen på nytt skulle jag ha likadana enkäter till alla informanter och tydligare bakgrundsfrågor om språk, nationalitet och modersmål. Tydligare kategorier skulle hjälpa analysen, t.ex. modersmålet kan ge hänvisning om vilken språklig varietet informanten använder. Samma matord skulle underlätta analysen av resultaten, för nu hade jag inte samma matord i alla enkäterna eller orden

var dels desamma men frågetyperna var olika. Det skulle ha varit lättare att göra jämförelser.

Ämnet *matord* är omfattande och det vore intressant att utvidga undersökningen. Jag har undersökt bara en liten del av alla matord som finns i *Finlandssvensk ordbok* och det vore intressant att utvidga undersökningen mer mot en praktisk inriktning eller mot andra semantiska områden (t.ex. utbildning, fritid). Finlandssvenskan som alla andra språkvarieteter förändras genom tiderna och ytterligare undersökningar behövs. En ny undersökning om tio år kunde vara av intresse för att utreda om användningen av och kännedomen om allmänsvenska och särfinlandssvenska matord har förändrats.

En riktning mot vilken denna undersökning också kunde utvidgas är en sociolingvistisk. Det skulle vara intressant att ta upp likheter och olikheter mellan svar som män respektive kvinnor eller olika åldersgrupper ger. Det sociala trycket på individen är stort när man är ung och hur allt detta påverkar språket som de använder vore också ett intressant forskningstema. Ett annat alternativ är att komplettera denna undersökning med en studie utifrån skrivna texter eller omfattande intervjuer.

En språkforskare som gör t.ex. jämförande studier mellan finlandssvenska och sverigesvenska kan ha nytta av den här undersökningen. Också kokboksförfattare och bloggare för att nämna några kan ha nytta av denna undersökning.

Litteraturförteckning

Undersökningsmaterial

Enkäter vid Växjö Universitet och en språköskola hösten 2002

Enkäter från Sverige, Finland och Åland 2005–2006

Enkäter från en språköskola 2017

Övrig litteratur

af Hällström, Charlotta. 2000. *Definitioner på några termer som används i språkvårdslitteratur*. I: Språkbruk 1/2000, <https://www.sprakbruk.fi/-/definitioner-pa-nagra-termer-som-anvands-i-sprakvardslitteratur>. Hämtad 15 november 2011.

af Hällström, Charlotta och Reuter, Mikael. 2000. *Finlandssvensk ordbok*. Esbo: Schildts Förlags.

af Hällström-Reijonen, Charlotta & Reuter, Mikael 2008. *Finlandssvensk ordbok*. 4 uppl. Stockholm: Schildts Förlags.

af Hällström-Reijonen, Charlotta. 2012. *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*, <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/28954>. Hämtad 15 november 2017.

Ahlbäck, Olav. 1971. *Sverigesvenskan i Finland*. 2 upplagan. Stockholm: Läromedelsförlagen.

Andersson, Lars-Gunnar. 2008. Dialekter och sociolekter. I: Eva Sundgren (red.) *Sociolingvistik*. Stockholm: Liber. S. 34–70.

Bergman, Gösta. 1970. *Slang och hemliga språk*. Stockholm: Prisma.

Bergroth, Hugo. [1917] 1992. *Finlandssvenska –Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Faksimilupplaga av andra reviderade och tillökade upplagan. Helsingfors: Schildts Förlags.

Dahllöf, Mats. 1999. *Språklig betydelse – en introduktion till semantik och pragmatik*. Lund: Studentlitteratur.

Davies, Diane. 2005. *Varieties of modern English: An introduction*. Harlow: Longman.

Einarsson, Jan. 2004. *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Från rondell till gräddfil. Nya ord i sverigesvenskan från 40-tal till 80-tal. 1989. 2 upplagan. Utarb. vid Svenska språknämnden. Uppsala: Esselte Studium.

Gibson, Haldo. 1988. *Svensk slangord.* 2 upplagan. Uppsala: Esselte studium.

Hellquist, Olof. 1966a. *Svensk etymologisk ordbok – Band I A-N.* 3 upplagan. Lund: Gleerup.

Hellquist, Olof. 1966b. *Svensk etymologisk ordbok – Band II O-Ö.* 3 upplagan. Lund: Gleerup.

Henricson, Sofia. 2013. *Svenska i finsk miljö – interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på svenska språköar i Finland*, <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/40361>. Hämtad 5 oktober 2017.

Henricson, Sofia. 2015. Svenska och finska i samma samtal. I: Marika Tandefelt (red.) *Gruppspråk, samspråk, två språk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 127–142.

Holmes, Janet. 2008. *An Introduction to Sociolinguistics.* 3 upplagan. London: Longman.

Kumpulainen, Minna. 2015. ... och vår svenska skola liksom befinner sig på en ö i det finska havet – om svenskspråkiga språköar, svenska och skolspråk enligt lärare vid språköskolor, http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20151104/. Hämtad 15 januari 2018

Laurent, Lina. 2008. *Svenska språköar och finska utskär*, <http://magma.fi/post/2013/8/29/svenska-sprakoar-och-finska-utskar-magma-studie-3-2013>. Hämtad 20 februari 2018.

Melin-Köpilä, Christina. 1996. *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan – språkliga studier med utgångspunkt i nutida elevtexter.* Uppsala: Uppsala universitet.

Montgomery, Martin. 1995. *An Introduction to Language and Society.* 2 upplagan. London: Routledge.

Nelson, Marie. 2016. *Språksituationen på Åland - speciell, om inte unik*, <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1047791&dswid=-596>. Hämtad 15 januari 2018.

NEOB = *Norstedts etymologiska ordbok*. 2008. Birgitta Ernby. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Oker-Blom, Gun & Geber, Erik & Backman, Heidi. 2001. *Språklig mångfald i skolan—språkbakgrund och muntlig språkkompetens i de svenska lågstadieskolorna i Finland*, http://www.oph.fi/publikationer/2001/spraklig_mangfald_i_skolan. Hämtad 10 december 2017.

Pettersson, Gertrud. 1992. *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. Lund: University Press.

Reuter, Mikael. 2006. *Översättning och språkriktighet*. Helsingfors: Svensk Språktjänst AB.

Reuter, Mikael. 2014. *Så här ska det låta: Om finlandssvenska och språkriktighet*. Vasa: Scriptum.

SAO = Svenska Akademiens ordbok. (A till TÖVLA), <https://svenska.se>. Hämtad 5 oktober 2017.

SAOL = Svenska Akademiens ordlista över svenska språket, <https://svenska.se>. Hämtat 5 oktober 2017.

Sjögren, Vivi-Ann. 2009. *Fattiga riddare i eget kök*. Helsingfors: Schildt.

Sjöström, Bengt m.fl. 2006. *Pohjolan herkut. Makumatka Pohjolan pitopöytiin*. Översättning från svenska av Nilsson, Leena. Esbo: Schildt.

Sjöström, Sören. 2001. *Semantisk förändring. Hur ord får nya betydelser*. Lund: Studentlitteratur.

Sköldberg, Emma. 2004. *Korten på bordet. Innehållsmässig variation hos svenska idiom*. Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.

Slotte-Lüttge, Anna & Forsman, Liselott. 2013. *Skolspråk och lärande*, http://www.oph.fi/publikationer/2013/skolsprak_och_larande. Hämtad 15 januari 2018.

SOB = Svensk ordbok 1: A–L. 2009. Utgiven av Svenska Akademien. Stockholm.

SOB = Svensk ordbok 2: M–Ö. 2009. Utgiven av Svenska Akademien. Stockholm.

Sundgren, Eva. 2008. *Språklig variation och förändring*. I: Eva Sundgren (red.) *Sociolingvistik*. Stockholm: Liber. S. 71–112.

Stenmark, Harry. 1983. *Finlandssvenska ord och uttryck*. 3 reviderade och utvidgade upplagan. Stockholm: Proprius förlag.

Stockwell, Peter. 2007. *Sociolinguistics: A resource book for students*. 2 upplagan. London: Routledge.

Svensén, B. 2004. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.

Svenska Mejeriernas riksförening. 1962. *Våra 100 bästa*. Stockholm: LT.

Sydsverigesvenskan, <http://www.sydsverigesvenskan.se/sverige/article621175/Skansk-nypotatis-skordas-i-januari.html>. Hämtad 21 maj 2011.

Trost, Jan. 2011. *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.

Wessén, Elias. 1968. *Våra ord: deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok*. Stockholm: Läromedelsförlagen.

Bilaga 1 Enkät till en språköskola 2002 och 2017

Kön _____ Ålder _____ Jag är finlandssvensk / svensk.

1. Välj det alternativ som är mest bekant för dig. Stryk under detta alternativ.

baksoda - matsoda - bikarbonat

bärgröt - klappgröt

helkornsbröd - fullkornsbröd

nypotatis - färsk potatis

kakao - varm choklad

frukost - morgonmål

saltig - salt

saltlös - osaltad

köttfärs - köttfärslimpa

malet kött - köttfärs

2. Vilket ord använder du för dessa ord? Använd ett ord för att svara.

munk med glasyr _____

saltlakrits _____

kola _____

läsk _____

bröd gjort av vetemjöl _____

korvkaka _____

strösocker _____

fläskfilé _____

smörklick i gröt _____

litet bakverk av smördeg fyllt med plommonsylt (i julen) _____

3. Svara kort på frågorna.

Om du får *en örfil*, vad får du (två alternativ)?

Ordet *bulla* har två olika betydelser. Vilka är de?

Vad heter

a) *godisdag*_____

b) *godisstopp*? _____

Vad betyder *sump*? _____

Om det finns ingenting kvar på tallriken, har du ätit **UPP** eller **BORT** allt?

4. Vad heter djuret och vad heter köttet?

Djur:_____ Djur:_____

Kött: _____ Kött: _____

5. Identifiera bilder.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

6. _____

7. _____

8. _____

9. _____

10. _____

Bilaga 2 Enkät hösten 2002 Växjö

Kön _____ Ålder _____

1. Välj det alternativ som är mest bekant för dig. Stryk under detta alternativ.

baksoda - matsoda - bikarbonat

bärgröt - klappgröt

helkornsbröd - fullkornsbröd

nypotatis - färsk potatis

kakao - varm choklad

frukost - morgonmål

saltig - salt

saltlös - osaltad

köttfärs - köttfärslimpa

malet kött - köttfärs

2. Vilket ord använder du för dessa ord? Använd ett ord för att svara.

berlinermunk _____

salmiak _____

toffee _____

lemonad _____

jästbröd _____

leverlåda _____

fint socker _____

grisfilé _____

smöröga i gröt _____

jultårta _____

3. Svara kort på frågorna.

Om du får *en örfil*, vad får du (två alternativ)?

Ordet *bulla* har två olika betydelser. Vilka är de?

Karkki betyder *godis*, vad betyder

a) *karkkidag* _____

b) *karkkistrejk* _____

Vad betyder *poro*? _____

Om det finns ingenting kvar på tallriken, har du ätit **UPP** eller **BORT** allt?

4. Vad heter djuret och vad heter köttet?

Djur: _____ Djur: _____

Kött: _____ Kött: _____

5. Identifiera bilder.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

6. _____

7. _____

8. _____

9. _____

10. _____

Bilaga 3 Enkät hösten 2005 och våren 2006

Kön_____

Jag är finlandssvensk. ☐

Ålder_____

Jag är svensk. ☐

1. Välj det alternativ som är mest bekant för dig. Stryk under detta alternativ. Om ordet är obekant för dig, sätt ett kryss i lådan till höger om ordet.

Jag känner inte igen ordet.

uppskärningar - kallskuret

☐

vattenmelon - arbus

☐

smöröga - smörklimp - smörhåla

☐

kaffeporo - kaffegrums

☐

kaffeknorr - kaffegök

☐

nypotatis - ny potatis - färsk potatis

☐

batong - baguette - pain riche

☐

palvat kött - spickekött

☐

malet kött - köttfärs

☐

köttmästare - charkuterist

☐

kocka - koka

☐

en bulla, bullor - en bulle, bullar

☐

2. Vad betyder ordet "kaffe" för dig?

- 1) gå på kaffe, fika
- 2) en dryck
- 3) en kaffebjudning
- 4) kafferep

**3. Kan man böja ordet
"kaffe" i pluralis?**

Välj det alternativ som du känner igen.

- 1) ett kaffe hos mig - två kaffen hos mig
- 2) en kaffebjudning - två kaffebjudningar

4. Vad gör man med okokta potatisar?

Välj det alternativ som du känner igen.

- 1) hötar potatis
- 2) steker potatis
- 3) kokar potatis
- 4) bakar potatis

**5. Betyder höta detsamma som
koka?**

- 1) Ja
- 2) Nej

Förklara, om du svarade nej.

6. Vad gör du med maten i allmänhet? Välj det alternativ som passar dig bäst!

- 1) Jag lagar mat.
- 2) Jag kokar mat.
- 3) Jag kockar.

7. Vad betyder ordet "fil"?

- 1) filmjolk
- 2) filbunke
- 3) filbytta
- 4) bara innehållet
- 5) bara burken
- 6) både innehållet och burken

**8. Betyder "nötfilé" och "oxfilé"
detsamma?**

- 1) Ja
- 2) Nej

Förklara, om du svarade nej.

9. Vad är "tårta" och vad "kaka"? Skriv orden "tårta" och "kaka" där de passar bäst!

_____ är ett småbröd eller ett större bakverk **utan** fyllning.

_____ är ett bakverk **med** fyllning.

10. Förklara kort vad följande ord betyder. Om du inte vet, skriv ett frågetecken.

jästbröd _____

varmbröd _____

kola _____

örfil _____

broiler _____

kyckling _____

pirog _____

piråg _____

pastej _____

semla _____